

Ontwerpnotitie

Naam auteur(s)	Ryanne Wiener
Vakgebied	Nederlands
Titel	Presenteren moet je spelend leren.
Onderwerp	Spreekangst verminderen en non-verbale presentatietechnieken stem, houding, mimiek en oogcontact leren door dramaoefeningen
Opleiding	Interfacultaire Lerarenopleidingen, Universiteit van Amsterdam
Doelgroep	onderbouw
Sleuteltermen	spreekangst, presenteren, non-verbaal, stemgebruik, drama
Bibliografische referentie	Wiener, R. (2016). Presenteren moet je spelend leren. Amsterdam: Interfacultaire Lerarenopleidingen UvA.
Studentnummer	10914021
Begeleider(s)	Wilma Groeneweg, Gert Rijlaarsdam
Datum	2 juni 2016

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	p. 1
1 Beschrijving vakspecifieke probleem	p. 2
2 Onderbouwing van het probleem: concrete en specifieke beweringen.	p. 3
3 Analyse	p. 3
4 Mogelijke oplossingen	p. 5
5 Interventie	p. 7
6 Hypothese	p. 8
7 Ontwerpregels	p. 8
8 Onderzoeksopzet	p. 9
9 Instrumenten	p. 9
10 Planning	p. 11
11 Onderbouwing ontwerplessen	p. 11
12 Uitvoering	p. 14
13 Resultaten	p. 15
14 Ontwerpregels	p. 20
15 Conclusie en discussie	p. 21
16 Terugblik	p. 22
17 Literatuur	p. 22
18 Bijlages	
• MDA	
• Oefeningen	
• Instrument 1 vragenlijst	
• Taakkaarten	
• Emotiekaarten	
• Foto's	
• Houdingen	
• Berekeningen resultaten	

Samenvatting

Bij meerdere vakken wordt van leerlingen verwacht dat ze een presentatie houden. Veel leerlingen gebruiken bij het presenteren geen non-verbale presentatietechnieken, maar focussen zich alleen op de inhoud. Een oorzaak hiervan is dat scholen het leren van de vaardigheid presenteren niet standaard in het curriculum opnemen. Daarnaast hebben veel leerlingen spreekangst. Tijdens mijn interventielessen laat ik leerlingen speels oefenen met spreken voor publiek met een veelheid aan dramatische oefeningen en krijgen ze positieve feedback waardoor ze positieve ervaringen krijgen met presenteren en de taak normaal wordt. Ik heb onderzocht of de spreekangst hierdoor afneemt en de presentatievaardigheden toenemen. Uit mijn resultaten blijkt dat de spreekangst niet afneemt maar de presentatievaardigheden wel toenemen.

1 Beschrijving vakspecifieke probleem

Presentaties en scores

Bij de presentaties van mijn klas H4E viel mij op is dat de inhoud van de presentaties in orde is, maar dat het grootste deel van de leerlingen geen presentatietechnieken toepast. Op de scorelijsten die ik bijhoud is te zien dat de leerlingen hierop laag scoren. Het gaat om deze punten:

SCORE (NIET GOED) 1-2-3-4 (OPTIMAAL)

- 1. DE SPREKER STAAT RUSTIG VOOR DE KLAS.**
- 2. DE SPREKER HEEFT CONTACT MET HET PUBLIEK (ENTHOUSIASME, OOGCONTACT, GEBAREN).**
- 3. DE SPREKER SPREEKT DUIDELIJK, MET PRETTIG TEMPO.**
- 4. DE SPREKER REAGEERT ADEQUAAT OP VRAGEN/ REACTIES UIT HET PUBLIEK.**

De leerlingen scoren op vraag 1 gemiddeld een 2 van de 4, waarbij 4 heel goed is en 1 niet goed. Maar daarbij zet ik de kanttekening dat rustig voor de klas staan vaak betekent dat de leerling niet beweegt. Het is de vraag of dit een positieve bijdrage levert aan de presentatie. Bij vraag 2 is de gemiddelde score 1 en bij vraag 3 een 2. Vraag 4 is eigenlijk bij niemand van toepassing aangezien er geen interactie met het publiek is. Enthousiasme en levendigheid heb ik slechts bij één leerling opgemerkt, maar is een subonderdeel bij vraag 2. Voor mijn onderzoek wil ik onderzoeken hoe de leerlingen beter kunnen scoren op deze vier elementen met als doel het verbeteren van de presentatietechnieken en de presentatie in zijn geheel.

Leerlingen

De leerlingen van H4E geven aan dat ze geen les hebben gehad in het geven van een presentatie. Ze worden dus geacht dit 'gewoon' te kunnen. Daarnaast geeft een deel van de leerlingen aan het vreselijk te vinden. Andere leerlingen geven aan dat ze het heel eng vinden. Spreken voor de klas is iets waar ze tegenop zien.

Onderwijs in presentatietechnieken nu

Om te achterhalen welk onderwijs er nu gegeven wordt op het vlak van presentatietechnieken informeer ik bij mijn collega's van de vakgroep Nederlands. Het blijkt dat er niet systematisch aandacht wordt besteed aan het presenteren. De docenten van de andere vakken geven aan dat zij presenteren belangrijk vinden en dat er al langer discussie is over waar, bij welk vak, de leerlingen deze vaardigheid moeten leren. In de bovenbouw wordt bij het vak Nederlands van de leerlingen verwacht dat ze een presentatie kunnen geven. Zo moeten de leerlingen van 4 havo en 4 vwo een betogende presentatie geven en

zijn mondelinge vaardigheden onderdeel van het SE. Desgevraagd geeft een docent van de onderbouw aan dat hij mondelinge vaardigheden van belang acht. De reden dat hij geen presentaties laat geven in de onderbouw is dat er geen plek voor is in de planning. Een andere docent Nederlands geeft aan dat zij erg veel tijd kwijt is met de betogende presentaties in de bovenbouw. Weer een andere collega geeft aan dat het beoordelen van mondelinge vaardigheden, bijvoorbeeld bij een debat, lastig is. Over het algemeen vindt men dat de leerlingen mondelinge vaardigheden moeten bezitten, maar het aanleren van deze vaardigheden gebeurt nu niet (systematisch)...

2 Onderbouwing van het probleem: concrete en specifieke beweringen.

Mijn bevinden sluiten aan bij de literatuur die geschreven is over mondelinge vaardigheden. *“Op school wordt, bij alle vakken, gesproken en (vooral) geluisterd door de leerlingen, als werkvorm, als communicatiemiddel. Maar er wordt vrijwel geen gerichte, expliciete aandacht besteed aan het aanbrengen of verbeteren van mondelinge vaardigheden, ook niet bij het vak Nederlands.”* (Projectgroep V.O. 2015, p.95).

In dit handboek staat verder beschreven dat leerlingen na hun schooltijd problemen kunnen krijgen door het ontbreken van mondelinge vaardigheden, omdat ze deze vaardigheden bij een vervolgopleiding nodig hebben (Projectgroep V.O. 2015). Het ontbreken van onderwijs in mondelinge vaardigheden lijkt geen specifiek probleem van mijn school, maar een landelijke issue.

Ook worden in de literatuur verklaringen gegeven voor de beperkte aandacht die mondelinge vaardigheden krijgen in het onderwijs. Het onderwijs in mondelinge vaardigheden stuit op praktische problemen zoals lestijd en subjectiviteit van beoordelingen. Er wordt verondersteld dat de leerling de meeste mondelinge vaardigheden vanzelf ontwikkelen en er is in het Nederlandse onderwijs geen traditie in spreken en luisteren (Projectgroep V.O. 2015). Ik onderschrijf wat dat betreft de mening van Henk Lammers (1993), hij stelt dat er derhalve een traditie moet worden opgebouwd (Projectgroep V.O. 2015).

3 Analyse

Het probleem dat ik constateer is dat leerlingen bij hun presentatie weinig acht slaan op de non-verbale kant van hun presentatie, omdat ze geen presentatievaardigheden hebben geleerd. Dus moeten ze deze vaardigheden leren!

Succes ervaren, wendbaar maken in plaats van ‘alleen’ overdragen

Westhoff (2009) geeft aan dat je kennis niet zomaar kunt overdragen. Om kennis te laten beklijven moet de nieuwe informatie in het lange termijn geheugen van de lerende terechtkomen. Daar ligt de oorzaak van het niet kunnen overdragen van kennis. Kennis komt niet in het lange termijn geheugen van de leerlingen door wat de docent doet of zegt. Het zijn de interesse, voorkennis en de attitude van de leerling die dit proces beïnvloeden. Westhoff (2009) zegt hier onder andere over dat kennis geen ziekte is. Sommige ziektes kunnen overgedragen worden. Kennis niet. Ook stelt hij dat het grootste deel van het leren begint waar het onderwijzen ophoudt. Met andere woorden, je moet maar afwachten wat een leerling leert van wat jij als docent in je lessen verwerkt.

Attitude

De houding van de leerling ten opzicht van de taak is belangrijk en die is bij veel leerlingen negatief met betrekking tot de taak presenteren. Desgevraagd geven ze aan 'echt geen zin' te hebben in hun presentatie.

Een negatieve attitude, het ontbreken van motivatie, maakt dat de leerling niets doet met nieuwe kennis. Hierdoor is het lastig om kennis te laten beklijven. Zoals Marzano (2014) aangeeft, komt alleen kennis die bewerkt is vanuit het korte termijn geheugen in het lange termijn geheugen. Keller (2012) definieert motivatie als een "person's desire to pursue a goal or perform a task, which is manifested by choice of goals and effort in pursuing the goal" (Stefaniak 2015).

Geen motivatie kan dus een oorzaak zijn bij toepassen of leren van presentatietechnieken en van het lage niveau van de presentaties. Spreekangst is een vorm van negatieve attitude en een aantal leerlingen uit mijn havo 4 klas geeft aan te lijden aan spreekangst. Bij een leerling was dit ook duidelijk te zien. Zij was regelmatig haar tekst kwijt, las op van haar blaadje, bibberde en was niet op haar gemak. Haar presentatie was pijnlijk om naar te kijken. Een leerling staat zelf huilend aan mijn tafel omdat ze niet durft. Met een vragenlijst kan bepaald worden of de leerlingen spreekangst hebben.

Spreekangst heeft niets te maken met ontbrekende kennis, talent of ervaring, maar met de aanwezigheid van publiek. Ten onrechte wordt vaak gedaan alsof spreken in het openbaar hetzelfde is als praten tegen een paar mensen. Er zijn echter vier belangrijke verschillen (Van den Bos 2007 in Van der Vugt 2010):

1. Ontbreken non-verbale respons leidt tot onbehagen bij spreker
2. Oogcontact is in gewone gesprekken niet continu, bij publiek spreken wel. Dit kan zenuwen opwekken.
3. Stiltes zijn in gewoon gesprek ongemakkelijk, bij presenteren noodzakelijk.
4. Normale groepsgrootte is maximaal vijf personen, anders kan spreker niet iedereen aankijken en kijkt daarom soms naar een punt: papiertje of persoon.

Het onderzoek van Johannes Visser (2012) geeft ook aan dat het ontbreken van kennis niet de enige oorzaak is van de slechte prestaties. Hij heeft onderzoek gedaan naar het effect van leren door observeren bij de mondelinge vaardigheden. Uit zijn onderzoek blijkt niet dat leerlingen die observeren meer leren dan leerlingen die presenteren. Hij benoemt een andere oorzaak en schrijft in zijn conclusie: *"Mijn vermoeden is dat bij mondelinge vaardigheden inzicht in verbetermogelijkheden niet direct verbetering betekent. Er is een drempel. Het zou verder onderzocht moeten worden of dat vermoeden inderdaad klopt, en of onderwijs in mondelinge vaardigheden dus in eerste instantie veel meer gericht zou moeten zijn op het overwinnen van die drempel, voor aan specifieke criteria voor een mondelinge taak toe kan worden gekomen."*

Puber

Daarnaast is de leerling zelf een oorzaak: alle leerlingen zijn pubers en pubers willen in principe niet buiten de groep vallen. Afwijken van de norm kan leiden tot een negatief zelfbeeld en dat proberen deze jonge pubers dus te voorkomen (Kohnstamm 2009). De leerling wil vooral bij de groep horen en populair zijn. Dit doet hij door bevestiging te zoeken van zijn ego op nogal rigide, stereotype wijze. Er is weinig reflectie. Voor de klas staan maakt

hem kwetsbaar, met het risico van de aantasting van het zelfbeeld, het ego. En dat is dus precies wat deze leerling niet wil. Het is daarom wel logisch dat ze, de leerlingen, niet staan te springen om te presenteren. In de bovenbouw neemt de behoefte aan autonomie langzaam aan toe (Kohnstamm 2009) en ook de behoefte om een mening te geven (Woolfolk 2013). Vormen van mondelinge vaardigheden als debat en discussie zijn daarom juist voor de bovenbouw geschikt.

Verschillen

Ook zijn er natuurlijke verschillen tussen leerlingen die invloed hebben op hun presentatie. Ze verschillen in sociaal-culturele achtergrond, sociaal-emotionele achtergrond en leerstijl. (Projectgroep V.O. 2015, p.25). De ene leerling is extrovert en een ander juist introvert. Sommige leerlingen praten van nature makkelijker dan de andere. Ik onderken deze verschillen tussen leerlingen. Elke leerling heeft zijn eigen startniveau en leercurve.

Inhoud versus vorm

Nog een andere reden voor het ontbreken van de non-verbale presentatietechnieken kan de focus op de inhoud zijn. In het geval van havo 4 stond de inhoud centraal in de taakomschrijving. Hierin werd niets gezegd over de manier waarop de leerling moet presenteren. Hier valt dus winst te behalen. Een duidelijke taakomschrijving en instructie zijn noodzakelijk voor het leerproces. Ook een authentieke taak, dichtbij de belevingswereld van de leerling kan het niveau van de uitvoering verhogen (Ebbens en Ettekoven 2012).

Complexe taak

Ook een mogelijke oorzaak voor het ontbreken van non-verbale technieken bij de presentaties kan zijn dat er bij presenteren sprake is van meerdere complexe taken zoals dat ook bij schrijven en spellen is. Steenbakker stelt dat leerlingen niet toe komen aan goed spellen omdat ze al overbelast zijn met de andere taken bedenken wat ze willen schrijven en hoe ze dat gaan formuleren (Bonset 2010). Becker (2011) zegt hierover "*Presenteren is onmiskenbaar, net als schrijven, een complexe taak die het werkgeheugen sterk belast*". Die belasting bestaat uit de 'knowledge transformation' van informatie uit verschillende bronnen tot een praatje dat moet voldoen aan het genre 'presentatie', er worden eisen gesteld aan publieksgerichtheid, timemanagement, begrijpelijkheid, overtuiging, structuur. Daarnaast is het extra belastend vanwege de stress die het spreken voor publiek met zich meebrengt (Becker 2011).

4 Mogelijke oplossingen

Samengevat vermoed ik dat het ontbreken van presentatievaardigheden de volgende oorzaken heeft:

1. Ontbreken van onderwijs over presentatievaardigheden
2. Attitude probleem door negatieve motivatie en spreekangst
3. Sociaal-emotionele fase van de puber die niet wil opvallen of falen in de groep. Presenteren maakt de leerling juist kwetsbaar.
4. Complexe taak van het presenteren: onduidelijk omschreven, veel werkgeheugen voor inhoud, vorm leidt tot angst in plaats van expressie.

De literatuur geeft een versnipperd en beperkt beeld van leren presenteren maar De Grez (2009) noemt voor het verwerven van complexe vaardigheden het observationeel leren zoals Bandura dat beschreef. Kort gezegd, mensen leren door te kijken naar goed voorbeeld.

Dit sluit aan bij de theorieën van Braaksma en Rijlaarsdam over observerend leren waarbij het gaat om modeling en de leerling het goede voorbeeld, meestal van de docent, zo goed mogelijk nabootst. (Becker 2011).

Ook de vergelijking met een andere productieve taak als schrijfonderwijs ligt voor de hand. Zo stellen Braaksma, Rijlaarsdam & Van den Bergh (2011) dat observerend leren kan helpen bij het ontlasten van het werkgeheugen bij een complexe taak als schrijven doordat de leerling zich bezig kan houden met leren schrijven in plaats van bezig te zijn met het schrijven zelf. Dit zou ook voor presenteren kunnen gelden, aangezien presenteren ook een complexe taak is die het werk geheugen belast.

Observerend leren lijkt dus een geschikte aanpak voor dit deel van het probleem. Maar het onderzoek van Visser (2013) toont aan dat (alleen) de didactiek observerend leren niet leidt tot het gewenste leereffect bij presentaties. Visser vermoedt iets anders, namelijk een drempel om te spreken.

Mijn vermoeden is dat deze drempel te maken heeft met de andere oorzaken namelijk het ontbreken van motivatie door spreekangst (Richter 2013), het voorkomen van schaamte (Kohnstamm 2009), maar ook met het ontbreken van de spreektraditie (Projectgroep V.O. 2015) waardoor het praten voor de groep al snel 'raar' is voor de leerlingen. Voor het slechten van deze drempel wil ik oefenen met speelse drama opdrachten gericht op non-verbale presentatietechnieken omdat oefenen en experimenteren bij drama natuurlijk is en bij presenteren niet.

Voor het slechten van de drempel wil ik oefenen met kleine, 'leuke' opdrachten waarbinnen stemgebruik, intonatie en houding centraal staan. Hiervoor lenen korte, speelse drama opdrachten zich beter dan het voorbereiden van een complexe taak als een presentatie voor de klas. Bij drama is het gebruik en vooral ook het spelen met je stem en je houding vanzelfsprekender en daardoor veel makkelijker dan wanneer je in je eentje voor de klas staat. Hints vinden veel leerlingen een leuk en grappig spel.

Richter (2013) heeft onderzoek gedaan naar de relatie tussen spreekangst en drama. Zij concludeerde dat haar leerlingen last hadden van spreekangst en daarom bij Duits niet durfden te praten. Goede, positieve feedback bevordert de intrinsieke motivatie, het leren en vermindert faalangst (Hattie 2009). Richter (2013) richt zich op deze positieve feedback en het opdoen van positieve ervaringen om spreekangst te verminderen. Beide elementen, positieve feedback en ervaring, leiden tot een toename van het zelfvertrouwen van de leerling en daarmee een afname van de spreekangst (Dörnyei 2001). Met drama vallen remmingen weg en kun je spreekangst overwinnen (Van Dam 1977). Hulshof (1980) geeft ook aan dat dramatische werkvormen bij uitstek geschikt zijn voor spreekvaardigheidsonderzoek. Van Dam (1977) zegt hierover:

“Met behulp van drama kan men oefensituaties creëren waarin gesproken kan worden. Het ligt voor de hand het luisteren daarbij te integreren, Allerlei remmingen, zoals spreekangst, kan men op deze manier trachten te overwinnen.”

Drama wordt gezien als sterk middel om gespreksvaardigheid te oefenen omdat door drama de grenzen van de taal sterk worden opgerekt. De grote kracht ligt in het spontane karakter van drama als werkvorm. Leerlingen ervaren oefeningen als aantrekkelijker, makkelijker en

de gebruikte taal persoonlijker, levensechter en concreter (Ur, 1981). Idealiter wordt spreekangst overwonnen door een toename van motivatie, wat onder andere kan door de taak levensechter te maken en dicht bij de belevingswereld van de leerling aan te sluiten. Volgens Ur zorgen drama-oefeningen daar voor. Ook Maley en Duff (2005) beweren dat drama in de lessen leidt tot de ontwikkeling van motivatie en zelfvertrouwen. In spelvorm durven leerlingen veel met de mogelijkheden van hun stem te experimenteren. In een spreekbeurt gaat een monotone spreken niet variëren met hard-zacht of hoog-laag praten, maar als ze over in een zelfverzonnen stukje is dit goed voor te stellen. In de dramatische werkvorm kan de leerling een situatie verzinnen waarin hij onbedreigd kan oefenen met taalvaardigheid (Hulshof 1980).

Mogelijke oplossing voor het verminderen van spreekangst door een positieve attitude te creëren zou dus het gebruik van dramatechnieken kunnen zijn. Binnen de oefeningen kan het helpen om het spreken voor publiek meer te laten lijken op gewoon spreken door de leerlingen bijvoorbeeld in groepjes met maximaal vijf personen te laten spreken waardoor oogcontact en stiltes natuurlijker zijn en de leerling feedback krijgt.

Nog een argument voor het gebruik van drama wordt beschreven door Tamis (2014) die aangeeft dat drama bij literatuur leidt tot groter enthousiasme van de leerlingen voor literatuur en beter begrip van thema's en de tekst. Deze door Lui (2000) geconstateerde leeropbrengst zou ook best voor het gebruik van drama bij mondelinge spreekvaardigheid kunnen gelden. Hulshof (1970) zegt bijvoorbeeld dat leerlingen graag spelen. Het is iets wat zij leuk vinden en ze leren daarom als vanzelf.

Ik wil in mijn onderzoek het oefenen van de vaardigheden centraal stellen met als doel dat de spreekangst afneemt en de taak steeds gewoner wordt en daardoor beter wordt uitgevoerd. Ook Westhoff (2009) geeft aan dat veel oefenen kan leiden tot leren. Om het leerproces zoveel mogelijk te beïnvloeden suggereert hij om lessen te ontwerpen als een flipperkast waarbij de leerlingen zoveel mogelijk kans hebben op succes en waarbij de bal zo lang mogelijk in het spel blijft waardoor de leerlingen vaak en gevarieerd met de leerstof in de weer is. Mayer (1982) zegt hierover *“Learning is an active process in which learners should be striving for permanent changes in their knowledge and behavior by utilizing information and resources around them”* (Stefenaik 2015).

5 Interventie

Voor het ontwerpen van mijn lessen voor de interventie maak ik gebruik van het OVUR model omdat dit zicht goed leent voor het leren van vaardigheden (Projectgroep V.O. 2015). Om ervoor te zorgen dat de vaardigheid beklijft, gebruik ik het “flipperkastidee” van Westhoff (2009). De leerlingen doen in de les veel en korte drama-oefeningen in de lessen, waarbij de presentatievaardigheden herhaaldelijk vanuit verschillende invalshoeken terugkomen. De kans dat de leerling iets leert neemt daardoor toe. Door te kiezen voor een aantal korte oefeningen kan de leerling meerdere, positieve, ervaringen opdoen.

Het doen van meerdere korte drama-oefeningen waarbij de technieken worden toegepast past ook goed bij het cyclische karakter van het OVUR model, waar nieuwe ervaringen steeds worden meegenomen in de volgende oefening. De taak slijpt steeds meer in en wordt gewoner (Projectgroep V.O. 2015). Door de korte, veelvuldige oefeningen kan de leerling feedback meteen toepassen en daarmee het effect ervaren. Ook hierdoor groeit ervaring en daarmee zijn zelfvertrouwen over de taak.

De leerlingen werken in kleine, vaste groepjes om een vertrouwde, veilige sfeer te creëren. Rijlaarsdam en Braaksma (2004) toonden aan dat observerend leren een goede manier is om een vaardigheid te leren. Ik wil daarom deze didactiek gebruiken en oefeningen ontwikkelen. De fase van het modelen en oefenen is in mijn lessen essentieel. De leerlingen hebben daarnaast een duidelijke instructie nodig voor de taken. Mijn plan van aanpak ziet er schematisch zo uit:

6 Hypothese

Als de leerlingen speels oefenen met spreken voor publiek met een veelheid aan opdrachten gericht op non-verbale presentatietechnieken en de leerlingen leren om deze opdrachten voor te bereiden dan zal de spreekangst van de leerlingen afnemen en zullen de non-verbale presentatie-vaardigheden van de leerlingen toenemen.

7 Ontwerpregels

1. Als leerlingen een complexe taak, zoals presenteren, moeten uitvoeren dan moeten de vaardigheden van deze taak zoals non-verbale presentatietechnieken in de les worden **voorgedaan, geoefend** met **feedback** en **geïntegreerd** door de leerlingen.
 - a. Bij het **voordoen** van de vaardigheid non-verbale presentatietechnieken moeten de leerlingen de vaardigheid bekijken, evalueren en bespreken.
 - b. De leerlingen **oefenen** met de vaardigheden door de non-verbale technieken zelf toe te passen en de effecten te ervaren als toeschouwer en door het geven en krijgen van feedback.
 - c. De leerlingen **integreren** de non-verbale presentatievaardigheden bij de voorbereiding van opdrachten.
 - d. De leerlingen zien voorbeelden hoe je feedback geeft en toepast en passen dit toe bij de opdrachten waarin ze **positieve feedback** geven, krijgen en verwerken.
2. Als leerlingen spreekangst moeten overwinnen dan moeten zij **positieve ervaringen** met de spreektaak opdoen door positieve feedback van peers te krijgen.

3. Als leerlingen spreekangst moeten overwinnen dan moeten zij spreken in en voor de klas als dagelijkse praktijk gaan ervaren door **veel, kleine, afwisselende speelse** oefeningen in plaats van een zwaarwegende presentatie voor te bereiden.
4. Als leerlingen **speels** moeten oefenen om spreekangst te overwinnen dan moet er geen cijfer- en prestatiedruk zijn. De leerlingen moeten zonder deze druk worden uitgedaagd te oefenen.

8 Onderzoeksopzet

Het doel van mijn interventie is om het niveau van presenteren van de leerlingen te verhogen en de spreekangst van leerlingen te laten afnemen.

Mijn interventie is een succes als:

1. de spreekangst van de leerlingen is afgenomen,
2. de score op non-verbale presentatievaardigheden toenemen

Opzet

1. -voormeting spreekangst en presentatievaardigheden
2. -interventie vier lessen
3. -nameting spreekangst en presentatievaardigheden

Interventie- en controlegroep

Interventie groep: klas 1^E, gemengde brugklas havo/ vwo (30 leerlingen)

Controle groep: klas 1H, gemengde brugklas havo/ vwo (30 leerlingen)

9 Instrumenten

Voormeting

De voormeting bestaat uit het afnemen van een spreekangstvragenlijst (1) en het vast stellen van de scores op non-verbale presentatietechnieken van de leerlingen op basis van een presentatie van een minuut (2).

Instrument 1 Vragenlijst spreekangst

Als instrument om de mate van spreekangst bij de leerlingen te kunnen vast stellen gebruik ik een valide spreekangst vragenlijst die heb ik opgenomen in de bijlage.

Instrument 2 Beoordelingsformulier

Voor het vaststellen van de non-verbale presentatievaardigheden gebruik ik een score formulier gebaseerd op dat van mijn school en literatuur. Ik heb gekeken naar de aspecten die SLO gebruik om mondelinge vaardigheden te beoordelen en naar de exameneisen. De taak valt onder spreken en de volgende aspecten met betrekking tot de non-verbale presentatietechnieken, stem en intonatie worden genoemd door SLO (2010):

rekening houden met publiek	<p>Als ik spreek voor leeftijdsgenoten of familie kan ik</p> <ul style="list-style-type: none"> - de woorden kiezen die bij hen passen - hen op een manier aanspreken die past; - non-verbale middelen inzetten; - rekening houden met wat ze al weten en wat nog niet.
vloeiendheid en verstaanbaarheid	<p>Ik spreek langere stukken tekst vlot uit, hoewel ik soms even kort moet nadenken hoe ik verder moet. Ik spreek duidelijk genoeg en gebruik de intonatie van mijn uitspraak om mijn tekst kracht bij te zetten.</p>

Alhoewel het gehele beoordelingsinstrumenten vele pagina's beslaat, zijn deze twee korte punten de enige twee non-verbale en stem elementen bij SLO. In de exameneisen wordt bij domein B het volgende gezegd:

Domein B: Mondelinge taalvaardigheid

4. De kandidaat kan ten behoeve van een voordracht, discussie of debat (ter keuze van de school):
 - relevante informatie verzamelen en verwerken;
 - deze informatie adequaat presenteren met het oog op doel, publiek en gespreksvorm;
 - adequaat reageren op bijdragen van luisteraars of gespreksdeelnemers.

In de exameneisen worden geen exacte criteria genoemd. In de syllabus voor drama van de Ipabo in Amsterdam vond ik het volgende:

Domein A: vaardigheden

Leerlingen kunnen in hun spel gebruik maken van stem, taal, houding, beweging en mimiek.

In de handreiking Kunst voor het VO zegt SLO het volgende:

5. De kandidaat kan:

- *spelgegevens combineren en toepassen, en daarbij gebruikmaken van timing en verandering in stemgebruik en bewegingspatroon;*
- *de interactie tussen personages intensiveren door middel van actie en reactie;*
- *in spel een sociaal of maatschappelijk vraagstuk analyseren en onderzoeken.*

Spelgegevens

Hieronder verstaan we rol, actie, motief, ruimte/plaats, tijd, verhaal.

Stemgebruik houdt in dit verband in dat een leerling:

- een tekst (proza en poëzie) vorm geeft door gebruik te maken van voordrachtstechnieken, zoals tempo, pauzering, intonatie, ritme, intensiteit (inclusief volume), klankkleur;
- met de stem in zijn spel gebruik maakt van timing.

Met een verandering in het bewegingspatroon kan de leerling een wisseling van personage aangeven. Het gaat hierbij om aspecten als houding, beweging, gebaar en mimiek.

De non-verbale technieken en stemgebruik dragen bij aan **hoe** de presentatie overkomt op het **publiek**, nog los van wat je vertelt. Op basis van de bronnen heb ik een scoreformulier gemaakt:

let op:	score	niet gewenste gedrag	0	1	2	3	4	5	gewenste, ideale gedrag
1. Houding									
lichaam		staat, zit stil							natuurlijk bewegen
		wiebelen/ onzeker							twee voeten/ zeker
handen		afgewend							naar publiek
		niets, onrustige, friemelen							levendig, ondersteunend, rusthouding
2. Oogcontact									
ogen		geen oogcontact, staren, 1 persoon							oogcontact, ziet iedereen
3. Mimiek									
gezicht		zenuwachtig of vlak							toont passende emotie
4. Stemgebruik									
stem	tempo	langzaam							snel
	volume	zacht							hard
	intonatie en ritme	monotoon							juiste nadruk, afwisselend, stiltes
	articulatie, adem	murmelen, hoog, stotteren							duidelijk, rustig, woord voor woord
	emotie, gevoel, klankleur	saai							enthousiast
		0 niet van toepassen, weet ik niet							
		1 slecht, vertoont alleen niet wenselijk gedrag							
		2 matig, vertoont veel niet wenselijk gedrag							
		3 voldoende, vertoont wenselijk en soms niet wenselijk gedrag							
		4 goed, vertoont veel wenselijk gedrag							
		5 excellent, vertoont uitsluitend wenselijk gedrag							

Het beoordelingsformulier is belangrijk omdat de kenmerken en de categorieën in wezen de leerinhoud van mijn lessen vormen. Dit is wat de leerling aan het einde van de interventie moet kunnen toepassen.

Eén-minuut

De leerlingen moeten voor de voormeting een presentatie geven van een minuut. De opdracht is om reclame te maken. Voor deze voormeting heb ik me laten inspireren door de one-minutes-les van Houtman (2006). Houtman laat de leerlingen echter niet allemaal voor de klas presenteren, maar doet dit in kleinere groepjes. Omdat ik de leerlingen wil beoordelen en opnemen laat ik de leerlingen wel voor de klas presenteren.

10. Planning

Voormeting 1: 30 maart

Voormeting: vragenlijst spreekangst, opgeven huiswerk voorbereiden één-minuutpresentatie

Voormeting 2: 4 april

één-minuut presentaties meting score op presentatietechnieken

Les 1: 6 april Interventie gericht op houding

Les 2: 6 april Interventie gericht op houding, mimiek en oogcontact

Les 3: 9 april Interventie gericht op stem, houding, mimiek en oogcontact

Les 4: 9 april Interventie gericht op voorbereiden hele taak en integreren van stem, houding, mimiek en oogcontact.

Nameting 1, 2, 3: 13 april

Nameting 2 en uitvoeren volledige taak: één-minuut presentaties

Nameting 1: vragenlijst spreekangst

Nameting 3: leerlingen schrijven op wat ze geleerd hebben.

11. Onderbouwing ontwerplessen

Mijn interventie bestaat uit vier lessen waarin de leerlingen de presentatietechnieken houding, mimiek, oogcontact en stem leren toepassen en waarin zij positieve ervaring opdoen met presenteren.

Opbouw lessen

Elke les heeft dezelfde opbouw, maar legt inhoudelijk de nadruk op een van de vier kenmerken houding, mimiek, oogcontact of stem. Op basis van mijn literatuuronderzoek en **ontwerpregels** heb ik voor de volgende opbouw gekozen:

Start: leerlingen begroeten, gaan zitten, introductie van het onderwerp.

1. **Observerend leren:** ik doe een oefening voor en laat de leerlingen observeren, zij benoemen wat zij zien. Soms open, soms gericht kijkvraag.
2. **Toepassen:** de leerlingen gaan zelf oefenen en passen een of meerdere kenmerken toe.
2a **Motivatie:** aangeven wat de leerling gaat toepassen in de oefening en waarom dat relevant is voor presenteren. Koppeling deelvaardigheid aan de gehele taak.
2b **Positieve Feedback:** leerlingen geven aan wat goed ging.
3. **Integreren:** de leerlingen integreren het kenmerk dat ze in de eerste oefening hebben toegepast in de voorbereiding van een volgende oefening.
4. **Evaluëren:** de leerlingen geven aan wat zij geleerd hebben en geven in eigen woorden een toepassing hiervan bij de presenteertaak.

Opbouw oefeningen

De kern van de lessen vormen de oefeningen waarin de leerlingen de presentatietechnieken door **speels** oefenen leren. De beschrijving van de oefeningen verloopt volgens telkens dezelfde punten. De punten sluiten aan bij de lesopbouw het MDA:

1. **Korte omschrijving :** wat gaat de leerling doen
2. **Leerdoel:** wat kan de leerlingen na de les
3. **Kenmerken:** wat past de leerling toe
4. **Opmerking:** het nut van de opdracht in het kader van presenteren
5. **Uitvoering:** wat moet de docent vertellen, de leerlingen doen
6. Motivatie: waarom moet jij (Iln) dit leren, wat kun je ermee
7. Modeling: wat de docent voordoet
8. Observeren: gerichte taak voor de leerlingen
9. Instructie: wat moet de leerling doen, met taakkaarten toelichting
10. Feedback: positief punt benoemen
11. **Tijd:** nodig voor de opdracht met alle onderdelen
12. **Materiaal en werkomgeving:** wat de docent nodig heeft
13. **Ervaring:** mijn ervaring met de opdrachten

De lessen

Hieronder volgt een korte beschrijving per les. Voor een gedetailleerde beschrijving verwijs ik naar de bijlage MDA en de opdrachten.

les 1 Houding

Door observerend leren ontdekken de leerlingen de vier presentatietechnieken. In deze les staat houding centraal. De leerlingen maken kennis met de dramatische werkvorm en oefen met hun houding en gebaren middels opdrachten.

les 2 Mimiek en oogcontact

Door observerend leren ontdekken de leerlingen wat het effect is van mimiek en oogcontact. Ze oefenen met oogcontact en mimiek in oefeningen.

Les 3 Stem

Door observerend leren ontdekken de leerling hoe belangrijk stemgebruik is bij presenteren. Toepassen en oefenen doen ze met opdrachten.

les 4 Houding, mimiek, oogcontact en stem

Door observerend leren ontdekken en benoemen de leerlingen positieve punten in hun eigen presentatie.

Les 5: Nameting

Alle leerlingen geven een een-minuut presentatie waarin ze reclame maken.

Verantwoording lessen

Bij het ontwikkelen van de lessen heb ik mij gebaseerd op de ontwerpregels en literatuur. In onderstaande matrix is te zien welke van de kenmerken voorkomen in de specifieke oefeningen en lessen. Tevens is aangegeven welke **leeractiviteit** uit de **ontwerpregels** voorkomen in de oefeningen (Hulshof 1980).

kenmerk	boze bus-chauffeur	verkoper	tableau 1	tableau 2	tableau 3	koningspaar	waar/niet waar	foto	goed fout	emo-carrousel	gevagenisbewaker	De Loge
stem		x			x		x	x	x			x
houding	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x
mimiek	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x
oogcontact	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x
leeractiviteit												
voordoelen	x	x	x			x	x	x	x	x	x	
oefenen/ toepassen	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
evalueren	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
integreren		x			x		x		x			x
positieve feedback	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x
speels	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
lessen												
les 1	x	x	x	x	x							
les 2								x		x	x	
les 3							x		x			x
les 4						x						

Oefeningen

Voor deze interventie heb ik twaalf oefeningen en bijbehorende materialen ontworpen die zijn opgenomen in de bijlage. De oefeningen zijn in meer of mindere mate geïnspireerd op oefeningen die ik in verschillende literatuur heb gevonden. Ik heb gezocht naar oefeningen waarbij een van de kenmerken centraal stond en opdrachten vanuit dat uitgangspunt aangepast. Hierdoor leert de leerling de technieken stap voor stap toepassen waardoor heel duidelijk is wat je met welke techniek kunt bereiken. Omdat geen van de opdracht integraal is overgenomen maar is opgebouwd uit stukjes en beetje vanuit verschillende bronnen en zelf zijn ontwikkelt noem ik hier mijn belangrijkste bronnen: Hulshoff (1980) waarin veelvuldig Van Dam (1977) wordt aangehaald, Oomkes (1984), De Nooy (1998), Booy (2016).

Toepassen

Ik heb er voor gekozen om oefeningen te maken waarbij toepassen van een deelvaardigheid centraal staat en de leerlingen kort en vaak moeten presenteren. Vaak is een presentatie op school een hoogtepunt voor de leerling en komt het slecht een of tweemaal per jaar voor. Er hangt een zware sfeer om heen. Maar als leerlingen juist vaak korte beurten krijgen dan verdwijnt deze sfeer vanzelf (Hulshoff 1980).

Motivatie

Bij elke oefening geef ik aan wat het nut is, presentatietechniek ze oefenen en hoe ze die kunnen inzetten bij een presentatie. Marzano (2014) en ook Hulshoff (1980) geven aan dat

dit belangrijk is voor de motivatie van leerlingen. De leerling snapt de koppeling naar de grotere, complexe taak van presenteren en de oefening zinvoller.

Positieve feedback

In mijn lessen gebruik ik feedback om de leerlingen een positieve ervaring met spreken te laten krijgen. Dit betekent dat zij van hun peers alleen positieve feedback krijgen. Oomkes (1984) geeft aan dat dit goed werkt bij gesprekstraining. Hij werkt ook met uitgestelde feedback om te voorkomen dat deelnemers een negatieve ervaring opdoen. Ook Booy en Westermann (2016) geven aan dat tips en tops niet werkt omdat alleen kritische feedback blijft hangen.

Integreren

Uiteindelijk moeten de leerlingen de presentatietechnieken gaan integreren bij de voorbereiding van een presentatie. Op het moment dat zij dit doen, dan is de vaardigheid beklijft en zullen zij de vaardigheid ook in andere situaties kunnen gebruiken. (Westhoff 1981). De laatste oefening van de les is daarom gericht op het integreren van de presentatietechniek bij de voorbereiding van een uitvoering.

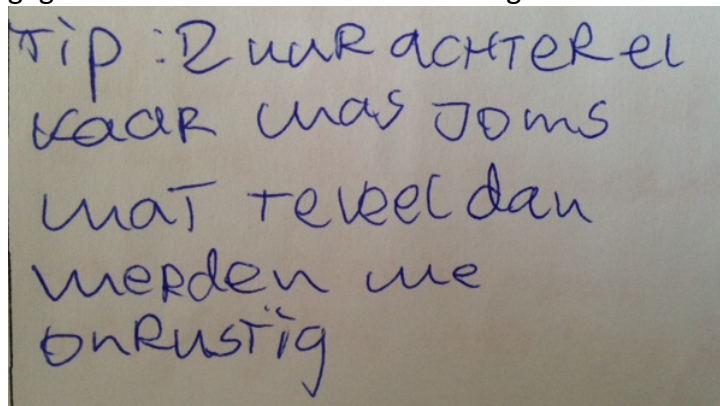
12 Uitvoering

Voormeting, interventie, nameting

Voorafgaand aan mijn interventielessen heb ik met de vragenlijst de spreekangst bij de leerlingen gemeten. Jammer genoeg heb ik de voormeting anoniem afgenomen, de nameting is wel gekoppeld aan de leerlingen. In de controlegroep heb ik de vragenlijst spreekangst niet kunnen afnemen vanwege de activiteitenweek. Achteraf bleek dit niet erg, aangezien er geen significant verschil is aangetoond tussen voor- en nameting.

Aan de hand van de presentaties van 1 minuut heb ik het niveau van de non-verbale presentatievaardigheden van de leerlingen gemeten. Dit verliep erg goed. Ook de nameting verliep zonder problemen. Sterker nog, die verliep heel gesmeerd, ondanks de hoge graad van organisatie van deze werkvorm. De interventielessen waren vrij heftig en druk, zoals ik had verwacht. Het enthousiasme van de leerlingen voor materiaal en werkvorm werkte nogal vertragend. Daardoor heb ik niet alle opdrachten kunnen uitvoeren.

In eerste instantie had ik gekozen voor een blokuur zodat ik meer tijd zou hebben. Dit bleek echter te lang voor de leerlingen. De derde en vierde les heb ik daarom los van elkaar gegeven. In de feedback van de leerlingen komt deze tip ook terug.

Tip: 2 uur achter el
kaar was soms
wat te veel dan
werden we
onrustig

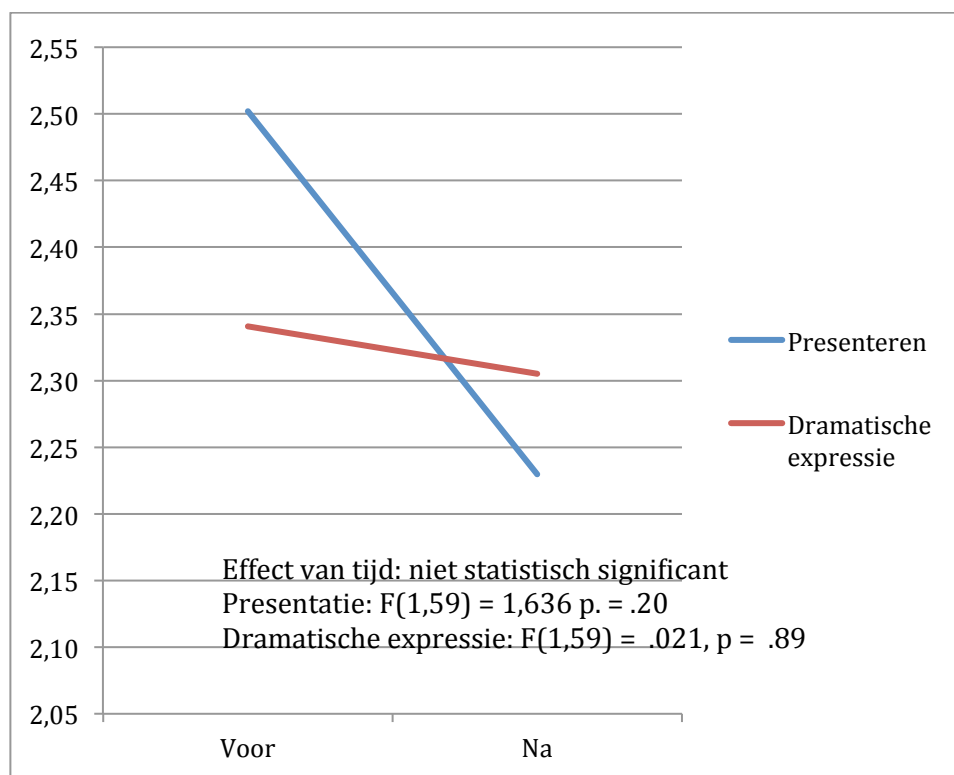
De lessen verliepen verder goed, alleen had ik moeite de aandacht terug te krijgen aan het einde van de lessen. Daardoor moest ik toch vrij streng zijn wat weer niet goed paste bij het doel van de les: positieve feedback en veiligheid.

13 Resultaten

Spreekangst

Met mijn interventie wilde ik onderzoeken of de spreekangst van leerling afneemt als ze speels oefenen met een veelheid aan dramatische opdrachten. Ik heb in mijn onderzoek niet kunnen aantonen dat dit het geval is.

De resultaten van de spreekangstmetingen geven geen significant verschil aan tussen de voormeting en de nameting. Er is op de grafiek een daling te zien, maar deze is dus niet significant. De analyse toonde dat de statistisch significantie .20 is, en dus niet kleiner dan .05. De interventie heeft geen invloed gehad op spreekangst.

Figuur. 1 Scores voor spreekangst presenteren en dramatische expressie voor en na de interventie.

Wel is een correlatie is aangetoond tussen angst voor presenteren en dramatische expressie zoals de grafiek laat zien. De punten liggen allemaal min of meer op een lijn, wat een sterke samenhang aangeeft. Leerlingen die bang zijn (of juist niet) voor presenteren, zijn ook bang voor dramatische expressie(of juist niet). Een enkele leerling vertoont een afwijkend beeld zoals leerling 13 bijvoorbeeld: hoge angst voor spreken tijdens dramatische werkvormen, maar lage angst bij presenteren.

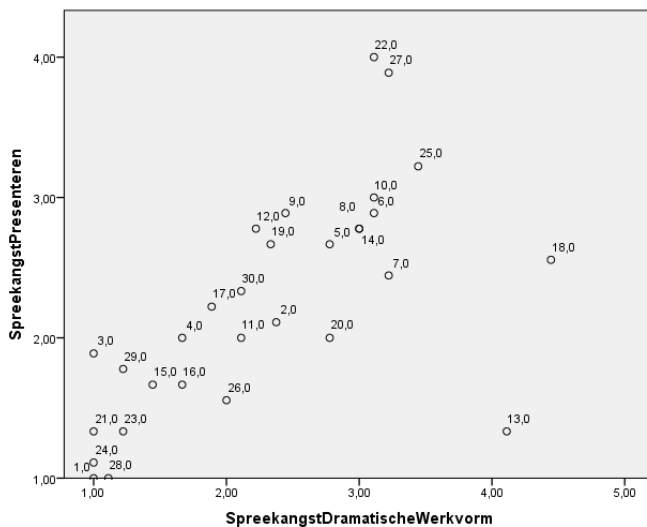

fig. 2 Grafiek correlatie angst presenteren en dramatische werkvorm

Betrouwbaarheid

De voormeting en nameting naar spreekangst zijn betrouwbaar. De waarde van de voormeting is .858 en van de nameting .881. Cronbach's Alpha geeft altijd een waarde tussen de 0 en 1 en een waarde boven de .70 wordt gezien als een betrouwbare waarde.

Non-verbale presentatietechnieken

Ik heb onderzocht of de non-verbale presentatietechnieken van leerlingen toenamen als ze speels gingen oefenen en hun presentatie leerden voorbereiden. Uit de resultaten blijkt dat dit zo is: de scores zijn toegenomen, de resultaten zijn beter. De metingen van de scores op non-verbaal laten duidelijk een significant verschil tussen de voor- en nameting zien in de grafiek.

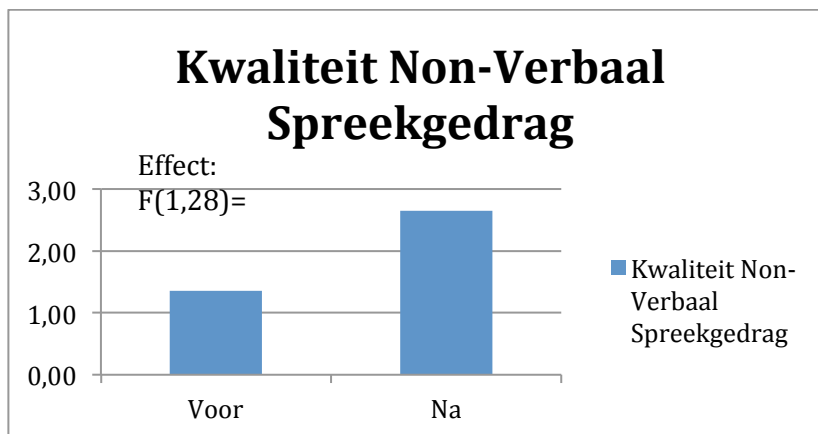

fig. 4 Grafiek non-verbaal voor- en nameting

Betrouwbaar

Uit de data van mijn metingen naar de non-verbale scores van de leerlingen blijkt dat deze valide zijn. De waarde van Cronbach's Alpha ligt bij zowel de voormeting als de nameting boven de .90, respectievelijk .906 en .920.

Per item

In figuur 5 zijn de veranderingen in non-verbaal gedrag per item te zien. Opvallend is dat de meeste lijnen een zelfde groei laten zien. Een paar items laten een ander verloop zien. Een

onderdeel als volume bijvoorbeeld neemt maar een klein beetje toe. Oogcontact groeit weliswaar, maar komt uiteindelijk niet tot een hogere waarde dan 2,14.

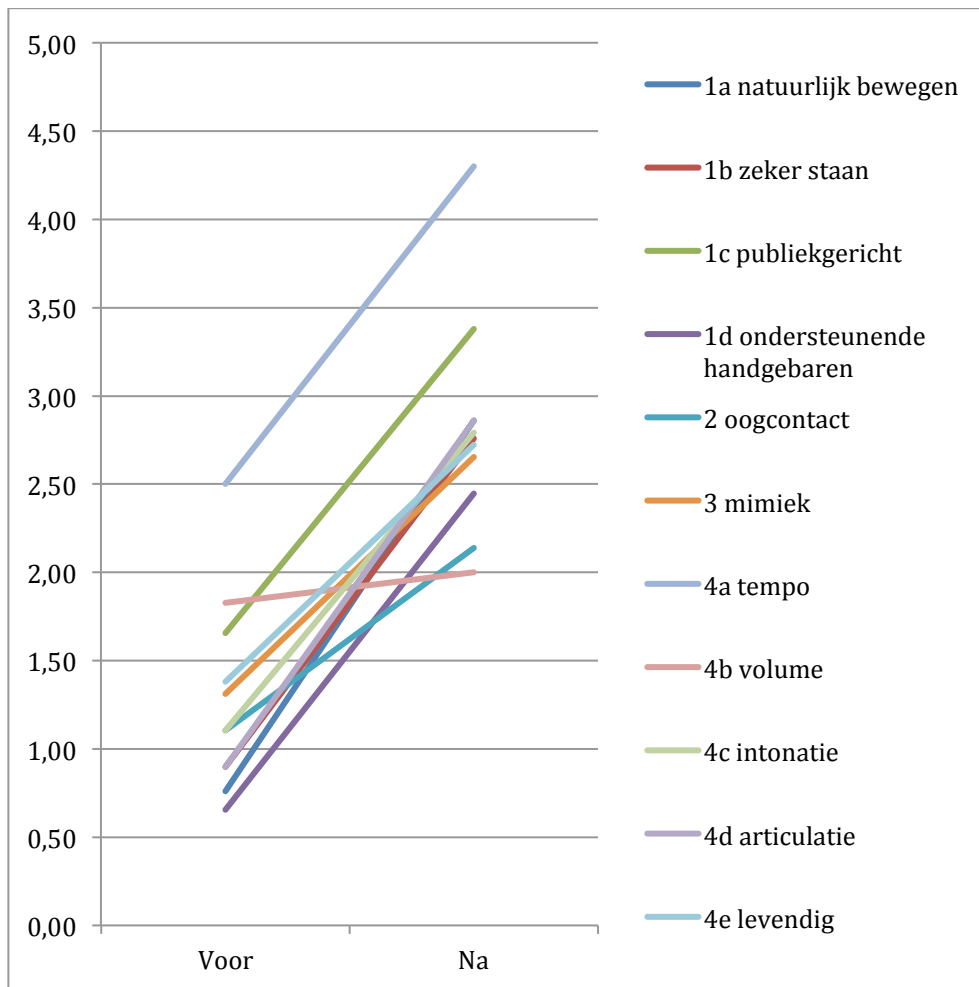

fig. 5 Grafiek non-verbale score per item

Per leerling

In figuur 6 is een duidelijk samenhang tussen de verschillende items en resultaten te zien in de grafiek op leerling niveau. Met uitzondering van een paar leerlingen zitten ze allemaal min of meer rond een lijn.

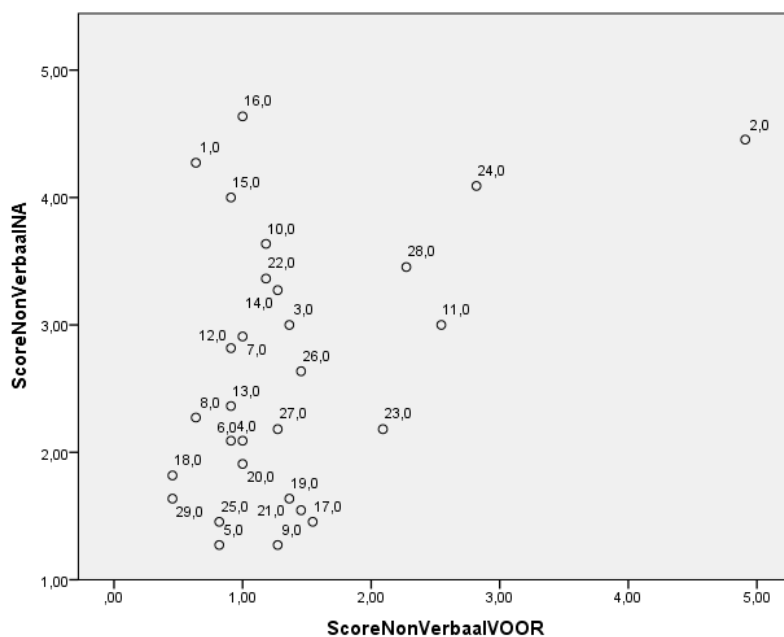

fig. 6 Grafiek correlatie scores Non Verbaal gedrag (voormeting en nameting)

Verder valt op dat de meeste stippen (leerlingen) in het eerste deel van de grafiek zitten. De leerlingen 16, 1, 15, 10, 22 en 14 zijn het meest vooruitgegaan. Zij hebben duidelijk veel baat gehad bij de interventie. De leerlingen 18, 20, 29, 25 en 5 hebben bijna geen baat gehad bij de lessen. Dan is er nog een middengroep die redelijk baat heeft gehad bij de lessen. Het zou dus zo kunnen zijn dat een bepaald type leerling of leerling met een bepaalde leerstijl meer baat heeft bij deze vorm van onderwijs en een ander type juist niet. Het is interessant om dit op leerlingniveau nader te bekijken.

Evaluatie van de leerlingen

Na afloop van de lessen heb ik leerlingen een evaluatie laten schrijven waarbij ik onder andere heb gevraagd naar hun beleving van de les. Van de dertig leerlingen beschreven drieëntwintig leerling hun beleving positief. De termen die ze daarbij gebruikten varieerden. Wat opviel was dat veel leerlingen iets zeiden als 'leuker dan gewone lessen'. Er waren vier leerlingen die de lessen neutraal beschreven met alleen de term 'leerzaam' en drie leerlingen vonden de lessen niet leuk. Daarnaast hebben negentien leerlingen genoemd dat ze zenuwachtig waren en hier iets aan wilden doen.

Beleving positief

goed, (erg)leuk, leuker dan normale lessen, leuk want je leert wat/ leerzaam (23/ 30)

Beleving neutraal

leerzaam (zonder leuk) (4/ 30)

Negatieve beleving

Vervelend want ik hou niet van presenteren (3/ 30)

Leerpunt

Zenuwachtig, paniek, tot rust komen, gespannen, trillen (19/ 30)

Leerlingprofiel 'veel baat'

De leerlingen die veel baat hebben gehad bij de interventie zijn leerling 1, 15 en 16. Leerling 1 is een hele drukke leerling (ADD en vermoeden ADHD) die veel moeite heeft met stil zijn en stil zitten. Hij zegt in zijn evaluatie over zijn eigen prestatie als tip: *"ik praatte misschien*

als nog iets te snel" en als top: *"maar ik was veel comfortabeler"*. Hij geeft aan dat hij snapt wat er de eerste keer misging (te snel) en wat de tweede keer goed ging (hij was op zijn gemak). Hij vond de lessen *"leuk want dan zit je niet de hele tijd met je boeken"*. In de lessen erna heeft hij meerdere malen gevraagd of we weer *"iets met drama"* konden doen. De werkvorm sluit het meest bij hem aan omdat hij niet kan stilzitten.

Leerling 16 en leerling 1 zijn tegenpolen. Leerling 16 is erg rustig, introvert en geen druktemaker. Als top: *"vond dat ik een leuk onderwerp had"*. Als tip: *"dat ik minder zenuwen moest hebben op dat moment"* en wat hij nog wil leren is *"hoe je van je zenuwen afkomt als je aan het presenteren bent"*. Hij heeft dus last gehad van zenuwen, maar toch was zijn beleving positief: *"Ik vond het leuk, want het is een keer anders dan een normale les"*. Voor mij is onduidelijk waarom juist hij baat heeft gehad bij deze lessen. Misschien omdat hij drama gebruikt heeft om buiten zijn eigen comfortzone te acteren. Bij de tweede presentatie had hij gekozen voor een echte dramatische invulling: reclame-toneelstukje waarmee zijn non-verbale score enorm vooruit gegaan omdat hij echt 'acteerde'.

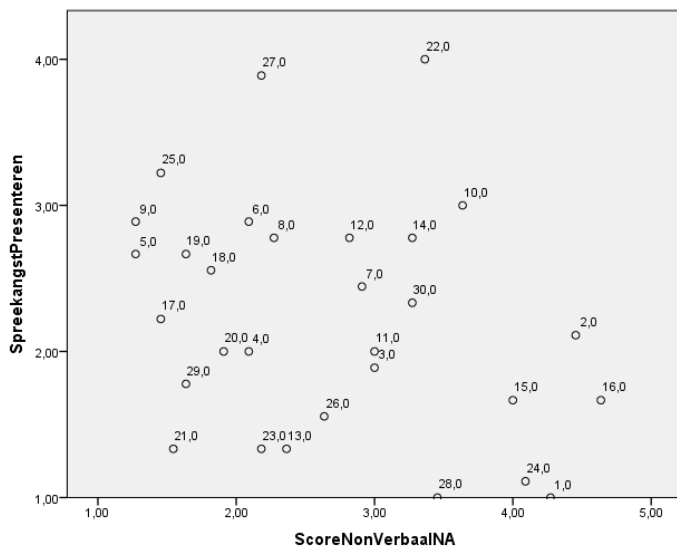
Leerling 15 is een zeer drukke, extroverte dame die niet stil kan zitten, door de klas loopt en zich slecht kan concentreren in de les. Ze zegt zelf over haar presentatie: *"had het niet zo goed voorbereid"* en ze is blij met *"dat ik rustiger heb gepraat"*. Ze wil leren: *"dat ik nog iets sterker sta"* en de beleving van de lessen waren positief: *"ik vond het leuk, de opdrachten waren goed, alleen soms was het erg druk"*. Bij haar eerste presentatie praatte ze veel te snel en ze heeft echt haar best gedaan dit te veranderen.

Leerlingprofiel geen baat

De leerlingen die het minst baat hebben gehad bij de lessen vertonen een aantal overeenkomsten. Leerling 5, 18, 20 en 25 zijn rustige, introverte meisjes die je weinig hoort in de les. Twee van hen geeft expliciet aan dat ze de lessen niet leuk vonden, maar leerling 25 vond de lessen wel leuk en heeft ook het gevoel dat ze iets geleerd heeft: *"Ik vond het leuk en ik heb veel geleerd."* Leerling 18 zegt over haar beleving: *"Ik hou zelf niet van presenteren maar het was niet zo erg."* en leerling 20 wil graag leren: *"hoe je minder zenuwachtig kunt zijn,"* en *"hoe je thuis kan oefenen voor een presentatie"*. Haar beleving was positief: *"Ik vond het erg leuk en ik vond het leuk om de andere presentaties te zien hoe zij het deden."* Leerling 25 was *"erg zenuwachtig en daardoor vergat ik een stuk tekst"* en *"Ik hou niet van presenteren en daardoor vond ik de lessen niet zo leuk"*, *"Misschien het eerste deel van de les presenteren en dan het andere deel van de les bijvoorbeeld grammatica."* Voor de wat introvertere leerlingen lijkt deze werkvorm niet zo geschikt, ongeacht hun beleving.

Spreekangst presenteren en non-verbale vaardigheden

Ik heb in mijn onderzoeksvraag geen aandacht besteed aan het verband tussen spreekangst en prestatieniveau. Toch kan ik hier op basis van mijn resultaten iets over zeggen. Namelijk dat er geen samenhang is tussen het niveau van non-verbale score en spreekangst. Er is dus geen verband tussen angst en vaardigheden.

Figuur . 3 Grafiek correlatie spreekangst presenteren (instoetsscores)

Inhoud

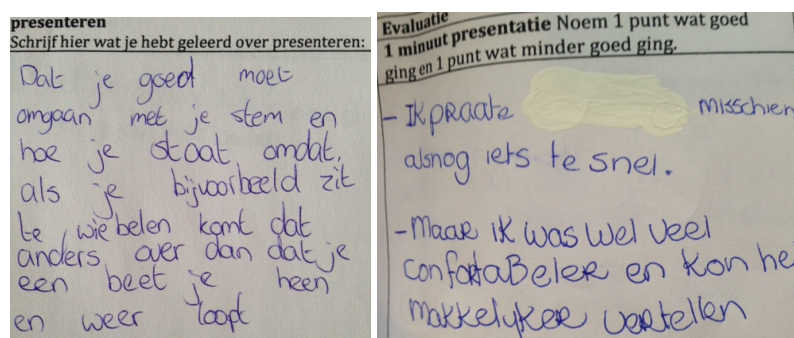
Bij mijn onderzoek heb ik de inhoud niet betrokken. Toch kan ik hier iets over zeggen op basis van de presentaties. Ik constateer een ontwikkeling in onderwerpkeuze van de leerlingen. Bij de voormeting waren de onderwerpen nog vrij schools en voorspelbaar, de tweede keer waren er presentaties over het nut van je tandenpoetsen, waarom je moet ontbijten, een hilarisch presentatie over niks, ketchup versus mayonaise, kanker als scheldwoord en discriminatie. Creatieve en verrassende onderwerpen.

14 Ontwerpregels

Wat betreft ontwerpregel 1 kan gesteld worden dat in de interventielessen is voldaan aan 1a, b, en c. De leerlingen hebben een voorbeeld gezien, geoefend en al deze kennis en oefening toegepast en geïntegreerd in de eindtaak.

1. Als leerlingen een complexe taak, zoals presenteren, moeten uitvoeren dan moeten de deelvaardigheden van deze taak zoals non-verbale presentatietechnieken in de les worden **voorgedaan**, **geoefend** met **feedback** en **geïntegreerd** door de leerlingen.
 - a. Bij het **voordoen** van de deelvaardigheid non-verbale presentatietechnieken moeten de leerlingen de deelvaardigheid bekijken, evalueren en bespreken.
 - b. De leerlingen **oefenen** met de deelvaardigheden door de non-verbale technieken zelf toe te passen en de effecten te ervaren als toeschouwer en door het geven en krijgen van feedback.
 - c. De leerlingen **integreren** de non-verbale presentatievaardigheden bij de voorbereiding van opdrachten.
 - d. De leerlingen zien voorbeelden hoe je feedback geeft en toepast en passen dit toe bij de opdrachten waarin ze **positieve feedback** geven, krijgen en verwerken.

Dit blijkt uit de resultaten, mijn observaties tijdens de lessen en evaluatie van de leerlingen.

Met betrekking tot ontwerpregel 1c kan ik aangeven dat positieve feedback op jezelf door de leerlingen als ongemakkelijk werd ervaren. Ook weet ik niet zeker of ze dit altijd hebben gedaan.

Positieve feedback op anderen of op jezelf komt nergens in de evaluatie van de leerling terug als item. Zelf heb ik gemerkt dat alleen positieve dingen zeggen onnatuurlijk voelt. Het lijkt hiermee geen nuttige ontwerpregel te zijn. Dit geldt dus ook voor ontwerpregel 2. Er is geen correlatie aangetoond met betrekking tot mijn interventie en spreekangst, dus dit heeft niet gewerkt.

2. Als leerlingen spreekangst moeten overwinnen dan moeten zij **positieve ervaringen** met de spreektaak opdoen door positieve feedback van peers te krijgen.

Verder komt een positieve ervaring met spreekangst misschien niet door feedback van peers. Waarschijnlijk heeft deze angst veel meer met de spreker zelf te maken en is een dergelijke angst niet zo gevoelig voor externe prikkels als feedback.

3. Als leerlingen spreekangst moeten overwinnen dan moeten zij spreken in en voor de klas als dagelijkse praktijk gaan ervaren door **veel, kleine, afwisselende speelse** oefeningen in plaats van een zwaarwegende presentatie voor te bereiden.

4. Als leerlingen **speels** moeten oefenen om spreekangst te overwinnen dan moet er geen cijfer- en prestatiedruk zijn. De leerlingen moeten zonder deze druk worden uitgedaagd te oefenen.

Ontwerpregel 3 heeft bijgedragen aan de positieve beleving van bijna alle lessen door de leerlingen. De afwisseling met de reguliere lessen vinden de leerlingen prettig. Mijn vraagtekens plaats ik echter toch bij 'zwaarwegende taak' omdat mijn voor- en nameting, een presentatie voor de groep van 1 minuut, toch ook gezien kan worden als een 'zwaarwegende taak'. Niet omdat er een cijfer gegeven moest worden maar wegens de zenuwen die het toch veroorzaakte voor de leerlingen, zoals blijkt uit de evaluatie. Ik ben er dus door deze start- en eindtaak niet in geslaagd een 'zwaarwegende presentatie' (ontwerp regel 3) en 'prestatiedruk' (ontwerpregel 4) te vermijden.

Ook heeft het speels oefenen niet geleid tot minder spreekangst. Wel merkte ik bij de leerlingen waardering voor het ontbreken van het cijfer. De leerlingen hebben dus inderdaad geoefend zonder cijferdruk (ontwerp regel 4). Ik heb geen negatief effect op participatie gemerkt door het ontbreken van een cijfer.

15 Conclusie en discussie

Op basis van deze data kan ik concluderen dat door de interventie, en dus het speels oefenen en voorbereiden, de spreekangst van de leerlingen niet is afgenomen maar presentatievaardigheden wel zijn toegenomen.

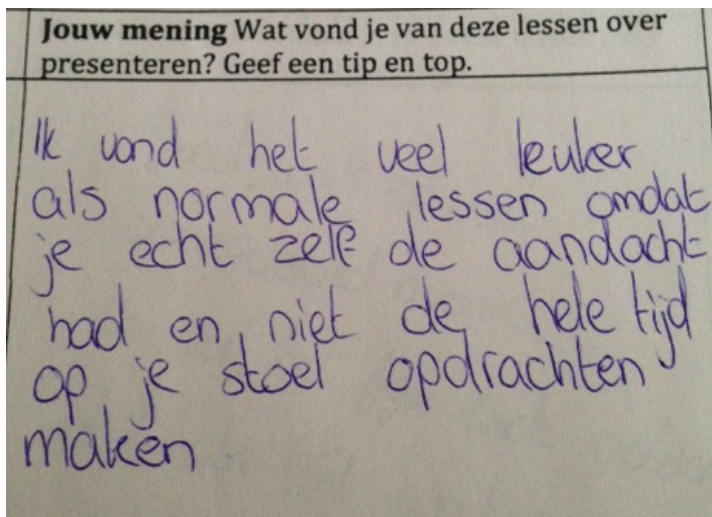
Opvallend is dat er geen correlatie is aangetoond tussen spreekangst en oefenen. Oefenen leidt niet tot angstreductie. Het zou kunnen dat er nog meer geoefend moet worden, maar het kan ook dat er andere factoren zijn die angst veroorzaken. Er is ook geen correlatie tussen het niveau van de presentatievaardigheden en angst. Dit sluit eigenlijk aan bij wat over het algemeen wordt gezegd over spreekangst, namelijk dat angst niets te maken heeft met de vaardigheid spreken voor publiek.

16 Terugblik

Bij een herhaling zou ik de klas liever in twee groepen splitsen vanwege de drukte. Verder zou het goed zijn om te werken met een dramadocent omdat iemand met die specifieke expertise rust kan brengen, zonder energie en enthousiasme uit de les te halen.

De volgende keer zou ik de angstmeting uitvoeren om het niveau van angst in absolute zin te bepalen. Misschien dat als je over een langere periode meer oefent met spreken voor publiek dat er toch wel een effect is van het oefenen. Maar dat zou dan over een paar schooljaren heen moeten zijn, waarbij dan een traditie van prestatiedruk-vrij praten voor de klas bestaat. Ook kan gekeken worden naar andere oorzaken (en oplossingen) voor angst (reductie). Kwalitatief onderzoek in de vorm van interviews kan inzicht geven. Uit de evaluatie blijkt dat de leerlingen best inzicht hebben in hun eigen spreekangst en zenuwen.

Ook zou ik de volgende keer niet alleen positieve feedback geven omdat dit onnatuurlijk is. De positieve beleving is belangrijk voor de motivatie van de leerlingen, maar komt voort uit de werkvormen en de afwisseling en niet uit positieve feedback.

Verder zal ik in de toekomst zeker gebruik blijven maken van dramatische werkvormen. De leerlingen vinden het geweldig als afwisseling en de resultaten laten zien dat ze veel beter gaan presenteren! Ook de één minuut presentaties als werkvorm zijn een echte aanrader die ik zelf zeker ga herhalen en uitbouwen.

17 Literatuur

Booy, E., Westermann A. Workshop presentatie- en debattechnieken voor leerlingen. ILO dag Nederlands, 21 maart 2016, Universiteit Groningen

Bonset, H. (2007). Onderwijs in spelling en interpunctie in de onderbouw. Enschede: SLO

Bonset, H., Boer, M., de, Ekelens, T. (2013). Nederlands in de onderbouw. Een praktische didactiek, (5e druk) Bussum: Coutinho

Braaksma, M., Rijlaarsdam, & van den Bergh, H. (2011). Hypertekst schrijven en observerend leren als didactiek: effecten op schrijfvaardigheid en kennisverwerking. *Vonk*, 40, 3-22

Hulshof, H. e.a. (1970) De theorie van de moedertaal didactiek. Muiderberg: Coutinho

Debat in de klas. Geraadpleegd in mei 2015: <http://www.debatindeklas.nl/>

Ebbens, S. & Ettehoven, S. (2013). Effectief Leren, (3e druk). Groningen/ Houten: Noordhoff.

Groeneweg, W. & Erlings, S. (1992) Spreken en luisteren: het debat. *Vonk*, 21,3 26-32

Ginkel, S. e.a. (2015) *Towards a set of designprinciples for developing oral presentation competence*. Educational Research Review 14 In: Elsevier.

Hattie, J.H.C. (2009). *Visible learning*. London: Routledge.

Houtman, K. (2006). Een-minuut-spreekbeurten. Spreekvaardigheidstraining voor alle talen op alle niveaus's. *Levende Talen Magazine*, 2.

Jansens, D., Sanders, T., Van der Woude, N., Hear, Hear! Leer scholieren debatteren. *Levende Talen Magazine* 2012 (5)

Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO). Geraadpleegd mei 2015: <http://www.slo.nl/>

Nooy, H., de Welij, van, E. & Zuiderent, M. (1998) *Als ik kon toveren*. Amsterdam: Ipabo sectie drama

Kohnstamm, R. (2009). *Kleine ontwikkelingspsychologie III. De puberjaren (derde druk)*.

Liu, J. (2000). The power of Readers Theater: From reading to writing. *English Language Teaching Journal*, 54 (4): pp. 354-361.

Marzano, R. & Miedema, W. 2014. *Leren in vijf dimensies. Moderne didactiek voor het voortgezet onderwijs*. Assen: Koninklijke van Gorcum.

Op weg naar het Lagerhuis. Geraadpleegd mei 2015: <http://ownhlagerhuis.nl/>

Maley, A. & Duff, A. (2005). *Drama techniques in language learning*. Cambridge: Cambridge University Press.

Projectgroep Nederlands V.O. 2002. *Nederlands in de Tweede Fase. Een praktische didactiek*. Bussum.

Oostra, M. (2013). Theaterinterventies maken een enorme veranderenergie los. In: Meestringa, T. & De Vries, H (2010) *Instrumenten voor beoordelen taalvaardigheid*. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO)

Richter, K. (2013) *Ontwerpverslag Spreekangst en drama*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam

Rijlaarsdam, G. & Braaksma, M. 2004. Schrijven en Leren schrijven, niet zelf doen maar observeren hoe anderen het doen. *Levende Talen Magazine* 3 (4), p.17-21.

Rijlaars, G.C.W. 2005 *Observerend Leren*. *Levende Talen Tijdschrift*, 6, 4, 10-28.

Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well being. *American Psychologist*, 55, 68-78.

Ruhaak, S., M. 2015 *Maar het staat er toch. Bronnenonderzoek bij gedocumenteerde teksten*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam

Salisbury, L. (1970). *Role Playing: Rehearsal for Language Change*. TESOL Quarterly

Steenbergen, W. 2011 *Nieuw Nederlands 4 VWO*. Groningen/ Houten: Noordhoff

Steenbergen, W. 2011 *Nieuw Nederlands 3 VWO*. Groningen/ Houten: Noordhoff

Stefaniak, J., & Tracey, M. 2015 *An Exploration of Student Experiences with Learner-Centered Instructional Strategies*. *Contemporary educational Technology*. 6 (2) 95-112

Ur, P. (1981). *Discussions that work*. Cambridge University Press, Cambridge

Visser, J. (2012) *Leren door observeren bij mondelinge vaardigheden*. Amsterdam: ilo

Vught, J. van (2010). *De strijd om aandacht. Presentatievaardigheden in het middelbaaronderwijs: een kwalitatief ontwikkeld onderzoek naar trainingen in presentatievaardigheden*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen

Westhoff, G. (1981). *Handout college* Amsterdam: UvA

Westhoff, G. (2009). *Leren overdragen of het geheim van de flipperkast. Elementaire leerpsychologie voor de onderwijspraktijk*. Biezenmortel: MesoConsult [R]

Woolfolk, A, Hughes, M, & Walkup, V. 2013 *Psychology in Education*, (second edition). Harlow: Pearson Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Website ECBO expertise centrum beroepsonderwijs. Geraadpleegd 2 maart: www.ecbo.nl

BIJLAGE MDA

Klas 1E havo – vwo, 30 leerlingen 1 x 50 minuten	
Model DA les 1	BESCHRIJVING les 1, Houding en gebaren
Beginsituatie	<p>De leerlingen hebben in de vorige les een spreekangstvragenlijst ingevuld. In de les daarna hebben ze allemaal een presentatie gegeven van een minuut. Deze presentatie hebben ze gegeven na een korte taakinstructie, zoals dat gebruikelijk is op school. Ze hebben geen uitleg gekregen over hoe ze moeten presenteren. Daarnaast hebben ze allemaal op de basisschool spreekbeurten gegeven.</p> <p>Uit de voormeting spreekangst blijkt: Uit de voormeting score non-verbaal blijkt:</p> <p>Klas 1^E is een drukke, speels, enthousiaste klas. Het is een klas waarbij het lastig is om iets te vertellen of uit te leggen omdat de leerlingen veel praten en erg direct reageren op alles wat gebeurt. Zelfstandig werken is bijna onmogelijk vanwege kletsen.</p> <p>In deze les (50 min) introduceer ik de lessenreeks over spreken voor publiek en vertel ik dat we gaan werken met dramatische werkvormen. In deze eerste les merken de leerlingen dat de aanpak heel anders is dan een ‘gewone’ les. Dit zal gedurende de les tot onrust en drukte leiden. Ik accepteer dit en neem in deze eerste les veel tijd om de leerlingen te laten wennen. Iedereen moet zich op zijn gemak voelen.</p> <p>De leerlingen hebben in de les ervoor aangegeven bij wie ze in de groep willen. Er zijn daarom al groepjes van vijf gemaakt. De leerlingen zitten in deze groepjes in de klas. Dit blijft zo in elke les.</p> <p>De leerlingen gaan stap voor stap de presentatietechnieken stem, houding, mimiek en oogcontact verkennen, oefenen met speels oefeningen en uiteindelijk integreren bij de voorbereiding van spreektaken. Ik doe elke opdracht voor en laat de leerlingen vervolgens oefenen, evalueren en herhalen.</p>
Leerdoelen (LD)	<p>Aan het einde van de les kan de leerling:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. de presentatietechnieken stem, oogcontact, houding en mimiek benoemen. 2. de presentatietechniek houding toepassen in oefeningen. 3. de presentatietechniek houding integreren bij de voorbereiding van een presentatieoefening.

<p>Leeractiviteiten</p> <ul style="list-style-type: none"> - Door observerend leren benoemt de leerling aan de hand van een kijkopdracht bij modellen van de docent en een filmpje een of meer effecten van stemgebruik, houding, oogcontact en mimiek bij presenteren. - De leerling oefent met zijn houding door de oefeningen Verkoper, Gevangenisbewaker en Tableau te doen. - De leerling geeft positieve feedback op de houding van de leerlingen uit zijn groepje. - De leerling integreert de opgedane ervaringen met houding in de voorbereiding van de eindopdracht door zelf betekenis en vorm te geven aan zijn houding in de vorm van een korte scene. - De leerling oefent met het geven van presenteren voor de klas met een korte presentatie van zijn groepje. - De leerling geeft positieve feedback met betrekking tot houding op de eindoefeningen van alle groepjes. - De leerlingen benoemen in eigen woorden een leerpunt met betrekking tot houding en formuleren op papier hoe zij dit punt kunnen toepassen bij een eigen presentatie. 	<p>TIJD</p> <p>10 min.</p> <p>15 min.</p> <p>5 min.</p> <p>10 min.</p> <p>10 min.</p>
<p>Groeperingsvorm</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Individueel (kijken bij voordoen) – Klassikaal (deelname klassikale leergesprekken: benoemen eigen antwoorden, vergelijken, aanvullen, reflecteren en evalueren) – In vaste groepjes van vijf leerlingen (bedenken, oefenen, uitvoeren, benoemen, vergelijken, beoordeling, evalueren)
<p>Materiaal</p>	<ul style="list-style-type: none"> • attributen • taakopdrachten en kaartjes • papier • groot klaslokaal • groepsschrift • map
<p>Onderwijs activiteiten</p>	<p>Stap 1 observerend leren</p> <p>Ik begin de les meteen, als de leerlingen binnenkomen door te spelen. Ik praat niet en gebruik alleen non-verbale communicatie. Ik visualiseer de lesinhoud en werkvorm in mijn spel. Ik laat een filmpje van een presentatie zijn waarbij houding erg opvalt.</p> <p>Stap 2 toepassen</p> <p>Ik geef instructie over de oefeningen en de leerlingen oefenen met hun houding met de opdracht Gevangenisbewaker en Verkoper. Tijdens het oefenen loop ik rond om het spel te begeleiden. Ik observeer de leerlingen wanneer in groepjes werken. Ik stimuleer en motiveer de leerlingen om te spelen. Ik loop rond om vragen te kunnen beantwoorden en zicht te krijgen op het spel van de leerlingen. Ik luister en kijk naar het spel en de feedback en stuur bij indien nodig om een</p>

	<p>plezierige en positieve sfeer te creëren.</p> <p>Stap 3 integreren</p> <p>Ik geef instructie over de eindopdracht Tableau 1,2,3. Ik geef aan dat deze oefening wordt afgesloten met een korte uitvoering voor de klas.</p> <p>Tijdens het oefenen loop ik rond en begeleid de leerlingen. Ik geef aanwijzingen over samenwerken en het betekenis geven aan de houdingen op de foto.</p> <p>Ik verwacht drukte, enthousiasme en uitgelatenheid en probeer deze energie te kanaliseren zonder deze te temperen (uitdaging want dit is al een drukke klas)</p>
<p>Evaluatie</p>	<p>Stap 4 evalueren</p> <p>Ik ga na of de leerlingen de leerdoelen van deze les behalen.</p> <p>Ik doe dit door tijdens het oefen rond te lopen en de leerlingen te observeren. Ik kijk of ze oefenen met hun lichaamshouding en gebaren. Ik luister naar de feedback om te beoordelen of de feedback positief is.</p> <p>Ik beoordeel de speelsheid van het spel door te kijken naar de sfeer in de afzonderlijke groepjes en de emotie van de leerling. Hierbij let ik op of de leerlingen plezier hebben in het spel en gemotiveerd meedoen met de opdrachten.</p> <p>Bij de derde oefening kijk ik of de leerlingen de ervaringen met houding integreren bij de voorbereiding van hun korte presentatie voor de klas. Ik kan dit zien en horen omdat zij zelf vorm en betekenis moeten geven aan hun houding.</p> <p>Ik zorg dat alle groepjes een leerpunt benoemen en bedenken hoe zij dit punt kunnen toepassen bij hun eigen presentatie.</p> <p>Ze schrijven dit op.</p>
<p>lesinhoud</p>	<p>Houding en handgebaren</p> <p>Start: ik begroet de leerlingen niet. Dit hoort bij de les en zullen de leerlingen heel raar vinden want ik geef ze altijd een hand bij binnenkomst.</p> <p>Stap 1 Observerend leren</p> <p>Als de leerlingen binnenkomen, zeg ik niets. Ik neem eerst een vriendelijke houding aan, later een ongeïnteresseerde houding en maak geen oogcontact. Ik bouw mijn houding en gedrag op van ongeïnteresseerd naar boos. Daarbij kijk ik leerlingen ook lang en indringend aan.</p> <p>Kijkopdracht 1:</p> <p>Wat vertel ik jullie? Waar zie je dit aan? Wat zijn de belangrijkste verschillen met jullie presentaties van de vorige les? Schrijf minimaal drie punten op. Het moment om te stoppen voel ik aan.</p> <p>De leerlingen benoemen wat zij hebben gezien. Het meest opvallend is natuurlijk dat ik niets gezegd heb, maar dat zij toch wisten wat ik bedoelde. Als kenmerken stem, oogcontact, mimiek en houding genoemd worden schrijf ik deze op het bord.</p> <p>Kijkopdracht 2</p> <p>Bekijk Steve Jobs.</p> <p>Let op stem, oogcontact, mimiek en houding . Vind je dit een goede</p>

	<p>presentatie? Waarom wel, waarom niet? De leerlingen geven aan hoe Jobs stem, oogcontact, mimiek en houding gebruikt.</p> <p>Ik geef aan dat wij de komende lessen gaan oefen met deze kenmerken zodat de leerlingen deze technieken kunnen toepassen in hun presentatie.</p> <p>Stap 2 Toepassen oefening Gevangenisbewaker (zie bijlage)</p> <p>Stap 2 Toepassen oefening Verkoper (zie bijlage)</p> <p>Ik vraag de leerlingen om goed naar mij te kijken en luisteren. Vervolgens doe ik de opdracht voor met een leerling. (zie omschrijving opdracht)</p> <p>De leerlingen benoemen wat zij hebben gezien en gehoord. Ik geef aan dat ze zelf gaan oefen.</p> <p>herhalen Stap 2 Toepassen Verkoper</p> <p>Stap 3 Integreeren Oefening Tableau 1, 2, 3</p> <p>Deze oefening doe ik niet voor. Het gaat om integreren en de leerlingen bepalen op eigen inzicht hoe ze dit doen.</p> <p>(zie bijlage met uitgebreide instructie voor de opdracht)</p> <p>Stap 4 Evalueren</p> <p>De leerlingen overleggen in hun groepje wat ze hebben geleerd over hun houding en benoemen een punt. Ze geven in eigen woorden aan hoe zij dit punt kunnen toepassen bij een presenteertaak. Ze doen dit in een speciaal schriftje.</p>
--	---

Klas 1E havo – vwo, 30 leerlingen	
1 x 50 minuten	
Model DA	BESCHRIJVING les 2, Mimiek en oogcontact
Beginsituatie	<p>Dit is het tweede uur van een blok uur. De lessen laat ik meestal in elkaar overlopen. De leerlingen hebben in de vorige les kennis gemaakt met de dramatische werkvorm. Ze hebben geoefend met hun houding. De les is afgesloten met een korte presentatie van elke groep en afgesloten met het benoemen van een leerpunt per groepje. De planning van de vorige les is strak, dus waarschijnlijk loopt het iets door in dit uur.</p> <p>Ik laat de kinderen een ontspanningsoefening doen en introduceer het nieuwe onderwerp.</p> <p>De leerlingen gaan in deze les mimiek en oogcontact verkennen, oefenen met speels oefeningen en uiteindelijke integreren bij de voorbereiding van spreektaken. Ik doe elke opdracht voor en laat de leerlingen vervolgens oefenen, evalueren en herhalen.</p>
Leerdoelen (LD)	<p>Aan het einde van de les kan de leerling:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. de presentatietechnieken stem, oogcontact, houding en mimiek benoemen. 2. de presentatietechnieken mimiek en oogcontact toepassen in oefeningen. 3. de presentatietechnieken houding, mimiek en oogcontact integreeren in de voorbereiding van een presentatietaak

Leeractiviteiten <ul style="list-style-type: none"> - In een onderwijsleergesprek benoemt de leerling het effect van oogcontact en geen oogcontact en mimiek bij het overbrengen van een boodschap. - De leerling oefent met wel/ geen oogcontact en zijn mimiek in de opdrachten. - De leerling geeft positieve feedback op de mimiek en oogcontact van de leerlingen uit zijn groepje. - De leerling integreert de opgedane ervaringen met mimiek en oogcontact in de voorbereiding van de eindopdracht door zelf de technieken in te zetten bij een kort rollenspel. - De leerling oefent met het geven van een presentatie voor de klas door een korte (groeps)presentatie te geven. - De leerlingen benoemen in eigen woorden een leerpunt met betrekking tot oogcontact en mimiek wat zij daarmee kunnen bij een presentatie. 		TIJD 10 min. 15 min. 5 min. 10 min. 10 min.
Groeperingsvorm	<ul style="list-style-type: none"> – Individueel (kijken bij voordoen) – Klassikaal (deelname klassikale leergesprekken: benoemen eigen antwoorden, vergelijken, aanvullen, reflecteren en evalueren) – In vaste groepjes van vijf leerlingen(bedenken, oefenen, uitvoeren, benoemen, vergelijken, beoordeling, evalueren) 	
Materiaal	<ul style="list-style-type: none"> • attributen • taakopdrachten en kaartjes • papier • groot klaslokaal • groepsschrift • map 	
Onderwijs activiteiten	<p>Stap 1 onderwijs leergesprek Ik begin de les door tegen twee leerlingen te praten zonder ze aan te kijken (ik noem wel hun naam). Vervolgens kijk is ze wel aan en met een bepaalde mimiek op mijn gezicht. Ik vraag de leerlingen om te reageren: hoe voelt dat, als ik je niet aankijk? En hoe als ik dat wel doe? Ik visualiseer de lesinhoud en werkvorm in mijn spel. (modellen oefening Emotie Carrousel)</p> <p>Stap 2 toepassen Ik geef instructie over de oefeningen en de leerlingen oefenen met mimiek en oogcontact met de opdracht Emotie Carrousel en Boze Buschauffeur. Ik geef aan hoe de stoelen moeten staan en deel de taakkaarten en attributen uit. Tijdens het oefenen loop ik rond om het spel te begeleiden. Ik observeer de leerlingen wanneer in groepjes werken. Ik stimuleer en motiveer de leerlingen om te spelen. Ik loop rond om vragen te kunnen beantwoorden en zicht te krijgen op het spel van de leerlingen. Ik luister en kijk naar het spel en de feedback en stuur bij indien nodig om een</p>	

	<p>plezierige en positieve sfeer te creëren.</p> <p>Stap 3 integreren</p> <p>Ik geef instructie over de eindopdracht De Loge. Ik geef aan dat deze oefening wordt afgesloten met een korte uitvoering voor de klas.</p> <p>Tijdens het oefenen loop ik rond en begeleid de leerlingen. Ik geef aanwijzingen over mimiek, houding, oogcontact en dialoog.</p>
Evaluatie	<p>Stap 4 evalueren</p> <p>Ik ga na of de leerlingen de leerdoelen van deze les behalen.</p> <p>Ik doe dit door tijdens het oefen rond te lopen en de leerlingen te observeren. Ik kijk of ze oefenen met hun mimiek en het maken van oogcontact.</p> <p>Ik luister naar de feedback om te beoordelen of de feedback positief is.</p> <p>Ik beoordeel de speelsheid van het spel door te kijken naar de sfeer in de afzonderlijke groepjes en de emotie van de leerling. Hierbij let ik op of de leerlingen plezier hebben in het spel en gemotiveerd meedoen met de opdrachten.</p> <p>Bij de derde oefening kijk ik of de leerlingen de ervaringen met mimiek, oogcontact en houding integreren bij de voorbereiding van hun korte presentatie voor de klas. Dit is zo, als ze de opdracht goed uitvoeren.</p> <p>Ik begeleid leerlingen bij het proces waarbij ze in hun groepje een leerpunt over oogcontact en mimiek moeten benoemen en wat zij daarmee kunnen bij hun eigen presentatie. Ze schrijven dit op.</p>
lesinhoud	<p>Mimiek en oogcontact</p> <p>Stap 1 Onderwijsleergesprek</p> <p>Ik praat tegen twee leerlingen zonder ze aan te kijken. Vervolgens kijk ik de leerling wel aan en beeld ik een heftige emotie uit met mijn mimiek. De leerlingen benoemen wat zij hebben gezien en ervaren. Als ze de kenmerken oogcontact en mimiek noemen schrijf ik deze op het bord. Ik geef aan dat we daarmee gaan oefen.</p> <p>Stap 2 Toepassen Emotie Carrousel, bij deze opdracht vraag ik na afloop zowel aan de speler als de ontvanger hoe ze de opdracht hebben ervaren omdat de impact van oogcontact hier groot is. (zie ook beschrijving van de opdracht)</p> <p>Stap 2 Toepassen oefening Boze Buschauffeur (zie bijlage)</p> <p>Ik vraag de leerlingen om goed naar mij te kijken en luisteren. Vervolgens doe ik de opdracht voor (zie omschrijving opdracht)</p> <p>De leerlingen benoemen wat zij hebben gezien en gehoord. Ik geef aan dat ze zelf gaan oefen.</p> <p>herhalen Stap 2 Toepassen Boze Buschauffeur.</p> <p>Stap 3 Integreren De Loge is de plek waar leerlingen zich moeten melden als ze te laat zijn. Het is dus herkenbaar voor de leerlingen. (zie bijlage met uitgebreide instructie voor de opdrachten)</p> <p>Stap 4 Evalueren</p> <p>De leerlingen benoemen met hun groepje een leerpunt over mimiek en oogcontact. Ze geven in eigen woorden aan hoe zij dit punt kunnen toepassen</p>

	bij een presenteertaak. Ze schrijven dit op.
--	--

Klas 1E havo – vwo, 30 leerlingen	
1 x 50 minuten	
Model DA	BESCHRIJVING les 3, Stemgebruik
Beginsituatie	In de vorige lessen hebben de leerlingen geoefend met dramatische werkvormen om presentatietechnieken te leren. Ze hebben geoefend met mimiek, houding en oogcontact. Ik vraag wat ze nog weten van de vorige les. De leerlingen gaan in deze les stem verkennen, oefenen met speels oefeningen en uiteindelijke integreren bij de voorbereiding van spreektaken. Ik doe elke opdracht voor en laat de leerlingen vervolgens oefenen, evalueren en herhalen.
Leerdoelen (LD)	Aan het einde van de les kan de leerling: <ol style="list-style-type: none"> 1. de presentatietechnieken stem, oogcontact, houding en mimiek benoemen. 2. de presentatietechnieken stem toepassen in oefeningen. 3. de presentatietechnieken stem, houding, mimiek en oogcontact integreren in de voorbereiding van een presentatietask
Leeractiviteiten	TIJD
- Door observerend leren benoemt de leerling aan de hand van een kijkopdracht de effecten van stem, houding, oogcontact en mimiek belangrijke vaardigheden zijn bij presenteren.	10 min.
- De leerling benoemt punten van stem die fout kunnen gaan en zet deze fouten in een volgorde van wat hij het meest storend/ fout vindt.	15 min.
- De leerling oefent met stemgebruik door de opdrachten te doen.	5 min.
- De leerling geeft positieve feedback op het stemgebruik van de leerlingen uit zijn groepje waarbij hij de eerder geformuleerde foutpunten gebruikt zoals volume, toon, intonatie, snelheid.	10 min.
- De leerling integreert de opgedane ervaringen met stemgebruik in de voorbereiding van de eindopdracht door	10 min.
- De leerling oefent met het geven van een presentatie voor de klas door een korte (groeps)presentatie te geven.	
- De leerling geeft positieve feedback op de eindoefeningen van alle groepjes met betrekking tot stemgebruik.	
- De leerlingen benoemen in eigen woorden een geleerd punt van stemgebruik en wat zij daarmee kunnen bij een presentatie geeft.	
-	
Groeperingsvorm	– Individueel (kijken bij voordoen) – Klassikaal (deelname klassikale leergesprekken: benoemen eigen antwoorden, vergelijken, aanvullen, reflecteren en evalueren) – In vaste groepjes van vijf leerlingen(bedenken, oefenen, uitvoeren, benoemen, vergelijken, beoordeling, evalueren)

Materiaal	<ul style="list-style-type: none"> • attributen • taakopdrachten en kaartjes • papier • groot klaslokaal • schrift • mapje
Onderwijs activiteiten	<p>Stap 1 observerend leren Ik geef de leerlingen een kijkopdracht. Ik begin met praten. Ik praat eerst heel langzaam, snel, stopwoordjes, hard, zacht, monotoon en te levendig. (modellen opdracht Goed Fout) Ik laat een filmpje zien en geef de leerlingen een kijkopdracht.</p> <p>Stap 2 toepassen Ik geef instructie over de oefeningen en de leerlingen oefenen met hun stem met de opdracht Goed Fout en Waar /Niet waar. Tijdens het oefenen loop ik rond om het spel te begeleiden. Ik observeer de leerlingen wanneer in groepjes werken. Ik stimuleer en motiveer de leerlingen om te spelen. Ik loop rond om vragen te kunnen beantwoorden en zicht te krijgen op het spel van de leerlingen. Ik luister en kijk naar het spel en de feedback en stuur bij indien nodig om een plezierige en positieve sfeer te creëren.</p> <p>Stap 3 integreren Ik model de volgende (eindopdracht) Fotoherinnering. Ik geef instructie over de eindopdracht. Ik geef aan dat deze oefening wordt afgesloten met een korte uitvoering voor de klas. Tijdens het oefenen loop ik rond en begeleid de leerlingen. Ik geef aanwijzingen over het beschrijven, zintuigen, gebaren, stem, emotie in een verhaal.</p>
Evaluatie	<p>Stap 4 evalueren Ik ga na of de leerlingen de leerdoelen van deze les behalen. Ik doe dit door tijdens het oefen rond te lopen en de leerlingen te observeren. Ik kijk of ze oefenen met hun mimiek en het maken van oogcontact. Ik luister naar de feedback om te beoordelen of de feedback positief is. Ik beoordeel de speelsheid van het spel door te kijken naar de sfeer in de afzonderlijke groepjes en de emotie van de leerling. Hierbij let ik op of de leerlingen plezier hebben in het spel en gemotiveerd meedoen met de opdrachten. Bij de derde oefening kijk ik of de leerlingen de ervaringen met stem, mimiek, oogcontact en houding integreren bij de voorbereiding van hun korte presentatie voor de klas. Ik begeleid de leerlingen bij het formuleren van een leerpunt over stemgebruik en wat zij daarmee kunnen bij hun eigen presentatie. Ze schrijven dit leerpunt op.</p>
lesinhoud	Stem

	<p>Stap 1 Observerend leren (modelen goed fout) Ik vraag de leerlingen om goed naar mij te kijken en luisteren. Vervolgens geef ik een korte spreekbeurt over de Cavia waarbij ik alles fout doe met mijn stem wat je maar kunt.</p> <p>Kijkopdracht 1: Schrijf alles op wat misgaat! De leerlingen benoemen wat zij hebben gezien en gehoord. Als ze de kenmerken volume, tempo, haperen, stopwoordje, intonatie, ritme pauzes noemen schrijf ik deze op het bord. Ik geef aan dat we daarmee gaan oefen.</p> <p>Kijkopdracht 2 Kijk naar het filmpje en schrijf alle punten op die misgaan. Overleg met je groepje welke punten het ergst zijn. Maak een volgorde lijstje met de belangrijkste fout bovenaan.</p> <p>Stap 2 Toepassen Goed fout (zie uitgebreide instructie in bijlage oefening) Ik vraag de leerlingen om goed naar mij te kijken en luisteren. Vervolgens vertel ik een verhaal. Ik vraag de leerlingen of dit verhaal waar of niet waar is en waarom ze dat denken. De leerlingen benoemen wat zij hebben gezien en gehoord. Ik geef aan dat ze zelf gaan oefen.</p> <p>herhalen Stap 2 Toepassen Waar/ niet waar</p> <p>Stap 3 Integreeren Fotoherinnering. (zie uitgebreide beschrijving met uitgeschreven tekst en instructie in de bijlage oefeningen)</p> <p>herhalen stap 1 Observerend leren(modelen foto/herinnering) Ik vraag de leerlingen om goed naar mij te kijken en luisteren. Vervolgens vertel ik een verhaal waarbij ik hele zintuigelijk beschrijvingen gebruik (ik voel, ik ruik, ik zie, ik hoor, ik proef) en mijn handen gebruik om beweging, plaats en de vorm en structuur van materialen uit te beelden (wuiwend rite, de weg links etc.). De leerlingen benoemen wat zij hebben gezien en gehoord. Ik geef aan dat ze zelf gaan oefen. Ik laat de foto zien die ik heb beschreven.</p> <p>herhalen Stap 2 Toepassen Foto Ik deel de foto's uit. (zie bijlage met uitgebreide instructie voor de opdrachten)</p> <p>Stap 4 Evalueren De leerlingen overleggen in hun groepje wat ze hebben geleerd over hun stemgebruik en benoemen een punt. Ze geven in eigen woorden aan hoe zij dit punt kunnen toepassen bij een presenteertaak. Ze schrijven dit op.</p>
--	--

Klas 1E havo – vwo, 30 leerlingen	
1 x 50 minuten	
Model DA	BESCHRIJVING les 4, Stem, houding, mimiek, oogcontact
Beginsituatie	In de vorige lessen hebben de leerlingen geoefend met dramatische werkvormen om presentatietechnieken te leren. Ze hebben geoefend met stem, mimiek, houding en oogcontact. Ze hebben bij elke les een punt opgeschreven dat zij willen gebruiken bij een presentatie. Ik vraag elk groepje om deze punten te presenteren en toe te lichten. De leerlingen gaan in deze les stem, houding, mimiek, oogcontact integreren in de voorbereiding van een spreektaak. Ze doen dit aan de hand van hun

	eigen leerpunten.	
Leerdoelen (LD)	<p>Aan het einde van de les kan de leerling:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. de presentatietechnieken stem, oogcontact, houding en mimiek benoemen. 2. de presentatietechnieken stem, houding, mimiek en oogcontact integreren in de voorbereiding van een presentatietask 3. twee positieve punten van eigen presentatietechnieken benoemen 	
Leeractiviteiten	<ul style="list-style-type: none"> - Door observerend leren aan de hand van het filmpje van de eigen presentatie benoemt de leerling twee positieve punten van de eigen presentatievaardigheid. - De leerling integreert de opgedane ervaringen met stem, houding, mimiek en oogcontact in de voorbereiding van de eindopdracht (reclame) aan de hand van de twee positieve punten en de leerpunten van de groep die ze na elke les hebben opgeschreven. - De leerling oefent met presenteren voor zijn groepje. - De leerling vraagt kritische feedback over mimiek, houding, stem en oogcontact, specifiek op de leerpunten die in het groepsschrift staan en positieve feedback over zijn eigen punten. - De leerling verwerkt de kritische en positieve feedback op zijn presentatietechnieken in de voorbereiding van de eindpresentatie van zijn reclame voor de klas. 	<p>TIJD</p> <p>10 min.</p> <p>15 min.</p> <p>5 min.</p> <p>10 min.</p> <p>10 min.</p>
Groeperingsvorm	<ul style="list-style-type: none"> - Individueel (kijken bij voordoen) - Klassikaal (deelname klassikale leergesprekken: benoemen eigen antwoorden, vergelijken, aanvullen, reflecteren en evalueren) - In vaste groepjes van vijf leerlingen (bedenken, oefenen, uitvoeren, benoemen, vergelijken, beoordeling, evalueren) 	
Materiaal	<ul style="list-style-type: none"> • telefoons • papier • groot klaslokaal • schrift • mapje 	
Onderwijs activiteiten	<p>Start</p> <p>Ik vraag elk groepje om de leerpunten die in het schriftje staan te presenteren en kort toe te lichten. Ik stel een aantal gerichte vragen om de leerpunten zo helder mogelijk te krijgen zodat de leerlingen deze punten kunnen verwerken in de voorbereiding van hun presentatie.</p> <p>Stap 1 observerend leren</p> <p>Ik vertel de leerlingen dat ze hun eigen presentatie gaan bekijken. Ik vertel dat ze twee positieve punten moeten opschrijven van zichzelf.</p> <p>Stap 2 toepassen leerpunten en positieve eigen punten</p> <p>Ik geef instructie over de oefeningen Reclame een-minuut. Tijdens het oefenen loop ik rond om het spel te begeleiden. Ik observeer de leerlingen. Ik stimuleer en motiveer de leerlingen. Ik loop rond om vragen te kunnen beantwoorden en zicht te krijgen op de</p>	

	<p>voorbereiding van de leerlingen.</p> <p>Stap 3 integreren</p> <p>Tijdens het oefenen loop ik rond en begeleid de leerlingen. Ik geef aanwijzingen over het geven van gevraagde feedback.</p>
Evaluatie	<p>Stap 4 evalueren</p> <p>Ik ga na of de leerlingen de leerdoelen van deze les behalen.</p> <p>Ik doe dit door tijdens het oefen rond te lopen en de leerlingen te observeren. Ik kijk of ze de leerpunten van stem, houding en mimiek en het maken van oogcontact integreren in de voorbereiding van de eindtaak.</p> <p>Ik luister naar de zelffeedback om te beoordelen of de feedback positief is.</p> <p>Ik beoordeel de gevraagde feedback. Hierbij let ik op of de leerlingen deze punten kunnen veranderen.</p> <p>Aan het einde van de les vraag ik de leerlingen in het schrift te schrijven hoe zij de vorige keer hun presentatie hebben voorbereid (4 zinnen). En om op te schrijven hoe zij dat nu hebben gedaan.</p> <p>Ik vraag de leerlingen om kort hun verwachting over de presentatie op te schrijven (beter, hetzelfde of minder) en dit kort toe te lichten.</p>
lesinhoud	<p>Stap 1 Observerend leren</p> <p>De leerlingen bekijken hun eigen presentatie op hun telefoon. Als ze die niet mee hebben of het filmpje staat er niet op, dan vraag ik hen om terug te denken aan deze presentatie. Ik neem hiervoor mijn eigen observatieformulieren mee.</p> <p>De leerlingen benoemen twee positieve punten van hun eigen presentatietechniek.</p> <p>Stap 3 Integreren Reclame één-minuut</p> <p>De leerlingen gaan een presentatie voorbereiden van een minuut zoals ze dat ook hebben gedaan voor de voormeting. Ze integreren daarbij alle presentatietechnieken die ze hebben geleerd en gebruiken daarvoor de leerpunten uit het groepsschrift en de positieve punten die ze van zichzelf hebben benoemd.</p> <p>Elke leerling presenteert zijn reclame in de eigen groep. De leerlingen mogen nu kritische feedback vragen op hun presentatietechniek.</p> <p>Stap 4 Evalueren</p> <p>De leerlingen formuleren wat de verschillen zijn in voorbereiding tussen de eerste en de tweede presentatie. Ze geven in eigen woorden aan wat hun verwachting is en hoe zij het geleerde gaan toepassen bij een presenteertaak. Ze gebruiken hierbij de twee positieve punten, de kritische feedback en de geleerde presentatievaardigheden (leerpunten).</p> <p>IMPROVISATIE SLOT: we sluiten de les af met een extra opdracht die we niet oefenen en met de hele klas doen: Koningspaar zodat iedereen een extra positieve boost krijgt.</p> <p>Iedereen zoekt een duo-partner. Ze zijn Maxima en Willem Alexander. Ze komen aan op een plein en krijgen applaus.</p> <p>Ze staan voor de klas, ontvangen het applaus, steeds opener. De rest van de klas vormt een erehaag. Het koningspaar staat aan het begin. Ze besluiten zelf</p>

	wanneer zij door de haag lopen. Het volgende duo (eerste paar uit de erehaag) staat klaar als nieuw koningspaar. (zie omschrijving in de bijlage)
--	---

BIJLAGE OEFENINGEN

1. Waar/ niet waar

Korte omschrijving

Een leerling vertelt een anekdote. Publiek zegt of dit verhaal waar of niet waar is.

Leerdoel

1. Toepassen kenmerken stem, houding, oogcontact en mimiek bij spreektaak.
2. Observeren van de presentatie en benoemen overtuigende elementen (stem, houding, oogcontact en mimiek).

Kenmerken

Stem, mimiek, houding en oogcontact.

Werkvorm: klassikaal, groepjes of duo's

Toelichting: de opdracht kan klassikaal gedaan worden voorafgaand aan een les. De opdracht is dan een opwarmer. De opdracht kan ook in duo's gedaan worden waarbij gewisseld kan worden met luisteraar/ spreker en alle leerlingen aan de beurt komen.

Opmerking

De opdracht is nuttig omdat leerlingen korte spreekbeurten krijgen waarbij het spreken centraal staat en niet kennisoverdracht. De leerlingen oefenen met overtuigend spreken in een spelsituatie.

Uitvoering

Motivatie: deze oefening is bedoeld om te oefenen met overtuigend en boeiend vertellen. Om de aandacht van je publiek te trekken kun je een presentatie beginnen met een anekdote. Met deze oefening oefen je met het toepassen van je stem, houding, oogcontact en mimiek bij het vertellen. En je observeert hoe anderen dit doen.

Modeling: doe de opdracht voor. Begin met het vertellen van een spannend, kort verhaal uit je eigen leven. Gebruik je stem en mimiek om spanning en emotie over te brengen, gebruik je handen en houding om het verhaal te benadrukken. Kijk leerlingen aan en trek ze het verhaal in.

Observeren: geef de leerlingen een gerichte kijk- luisteropdracht:

Is het verhaal dat ik vertel waar of niet waar?

Motiveer je keuze met een argument.

Wat maakt dat je mijn verhaal gelooft?

Wat maak dat je mijn verhaal niet gelooft.

Instructie: elke leerling krijgt een taakkaart waar de opdracht op staat en een evaluatie vraag. Door wisselen taakkaart na 5 minuten. Taken klassikaal toelichten.

Taak algemeen: luister naar het verhaal. Is het waar of niet waar? Wat maakt dat jij dat denkt?

Taakkaart A: leerling vertelt zijn verhaal

Taakkaart B: let extra op stem

Taakkaart C: let extra op mimiek (gezichtsuitdrukking)

Taakkaart D: let extra op houding en gebaren

Taakkaart E: let extra op oogcontact met de groep

Evaluatie: na elke ronde wordt positieve feedback gegeven.

Taakkaart A: hoe was het om je verhaal te vertellen?

Taakkaart B: noem een punt wat goed was aan stem

Taakkaart C: noem een punt wat goed was van de mimiek (gezichtsuitdrukking)

Taakkaart D: noem een punt wat goed was aan houding en gebaren

Taakkaart E: noem een punt wat goed was aan oogcontact met de groep

Tijd

Modeling 5 – 10 minuten

Oefenen in duo's of groepjes: 10 minuten met 1 wisseling

Materialen en werkomgeving

Geen materiaal nodig. Lokaal dat zich leent voor werken met groepjes.

Ervaring

Leerlingen vinden dit een amuserende oefening. Ze vinden het heel leuk om een verhaal van de docent te horen, vooral als het een spannend verhaal is wat echt gebeurd is! Een goede anekdote vertel je echter niet zo maar. Het lijkt makkelijk, maar het verzinnen van een verhaal is niet voor alle leerlingen mogelijk zonder voorbereiding. Je kunt deze opdracht laten voorbereiden of in groepjes werken niet iedereen laten spreken.

2. Verkoper

Korte omschrijving

Twee leerlingen verkopen samen een product aan het publiek. Een leerling praat, de andere maakt handgebaren.

Leerdoel

1. Oefenen met handgebaren.
2. Benoemen het effect van (fout gebruik) handgebaren op publiek en spreker.

Opmerking

Handgebaren gaan automatisch mee als je praat, bijna als ademhalen. Deze opdracht maakt de leerlingen bewust van zijn eigen handgebaren en laat ze ervaren hoe je handgebaren ook bewust kunt inzetten.

Kenmerken

Stem en handgebaren

Werkvorm

Klassikaal of kleine groepjes

Uitvoering

Motivatie: met deze opdracht ervaar je dat handgebaren kunnen ondersteunen en belemmeren. Jouw verhaal komt niet goed over als je gebaren niet aansluiten.

Modeling: vertel een verkoopverhaal bij een voorwerp, waarbij je handgebaren gebruikt die je verhaal ondersteunen. Zoals meetellen met je vingers, iets aanwijzen. Vraag een leerling

om je te helpen en ga naast of achter deze leerling staan. De leerling vertelt nu jouw verhaal na met zijn handen op de rug. Jij bent nu de handen. Je volgt zijn verhaal. Doe het nog een keer, maar nu zijn de handen de baas. Doe een paar gekke dingen zoals in je handen klappen of iemand aanwijzen.

Observeren: de leerlingen krijgen een gericht opdracht. Kijk en beschrijf wat het effect van de handgebaren is op jou als luisteraar en op de spreker.

Instructie: Jij bent een verkoper en je verkoopt van alles wat los en vast zit. Je kent het vast wel, van die mensen die proberen een zo groot mogelijke cirkel om zich heen te verzamelen. Dat gaan jullie ook doen. Kies een product en verkoop het zo goed mogelijk! Elke leerling krijgt een taakkaart waar de opdracht op staat en een evaluatie vraag. Door wisselen taakkaart na 5 minuten. Taken klassikaal toelichten. Neem voorwerpen mee om te verkopen zoals een thermoskan, hoed, boek, doos, schilderij.

Taakkaart A: vertelt zijn verkoopverhaal met leerling B als handen.

Taakkaart B: volgt leerling A in zijn verhaal.

Taakkaart C: observeert leerling A en geeft positieve feedback

Taakkaart D: observeert B en geeft positieve feedback

Taakkaart E: observeert let op het geheel en benoemt het effect van handen en spreken

Feedback: na elke ronde wordt positieve feedback gegeven. En de leerlingen geven aan hoe zij hun rol hebben ervaren.

Tijd

Modellen 5 – 10 minuten

Oefenen met twee rondes 10 – 15 minuten

Materialen en werkomgeving

Taakkaarten, producten om te verkopen, lokaal met ruimte

Ervaring

Dit is een lastige opdracht omdat leerlingen soms niet weten wat ze moeten vertellen of hoe ze dit ondersteunen of verstoren met gebaren. Maar ze merken wel dat gebaren belangrijk zijn. Enige chaos of onduidelijkheid kan bij de opstart voorkomen. Als leerlingen het ongemakkelijk vinden om dichtbij elkaar te staan (handen staan achter de spreker) laat de leerlingen dan naast elkaar staan zoals bij de modeling. Als je geen echte producten hebt, kunnen de leerlingen iets nemen uit hun tas of gebruik kaartjes met woorden. Dit laatste werkt minder goed omdat een woord op een kaartje niet inspireert tot gebaren.

3. Emotie-carrusel

Korte omschrijving

De leerlingen gebruiken hun mimiek om een emotie uit te beelden en oogcontact om deze emotie over te brengen.

Leerdoel

1. Toepassen oogcontact en mimiek
2. Observeren en ervaren wat het effect van oogcontact en mimiek en de combinatie daarvan is.

Kenmerken

Oogcontact, mimiek

Werkvorm

Klassikaal, de groep wordt in tweeën verdeeld.

Opmerking

De leerlingen merken dat het veel enger is om een emotie uit te beelden als ze iemand moeten aankijken. Dit is bij presenteren ook zo. Maar de ontvanger merkt dat ze veel meer meeleven, voelen als ze aangekeken worden. De boodschap komt dus veel beter over.

Uitvoering

Motivatie: als je een boodschap wil overbrengen lukt dit veel beter als je iemand aankijkt. Omdat aankijken eng is, oefenen we daarmee.

Modeling: deze opdracht is beter om niet helemaal te modelen. De leerlingen kunnen hierdoor zelf ervaren wat de impact van oogcontact is. Doe kort een emotie voor met je gezicht.

Instructie: deel de groep in tweeën. Maak met de stoelen een binnencirkel en een buitencirkel en laat de leerlingen gaan zitten. Geef elke in de binnencirkel een emotiekaart. De leerlingen in de binnencirkel beelden de emotie van hun kaartje uit zonder oogcontact. Zeg: "stop" en laat de leerlingen nu de emotie met oogcontact uitvoeren. De buitencirkel mag nu zeggen welke emotie het was. De leerlingen overleggen kort of dit klopt en wisselen door. De buitencirkel schuift nu een stoel op. Herhaal de opdracht drie keert. Wissel dan van rol: de binnencirkel geeft na de opdracht zijn emotiekaart aan de leerling tegenover hem. Emotiekaart: boos, blij, verdrietig, bang, verrast, enthousiast, verveeld, zenuwachtig, verliefd, trots, moe, arrogant, woedend, haat, onzeker, paniek, geschrokken, walging, ziek, pijn, agressief.

Feedback na elke ronde

Buitencirkel: noem een punt dat je goed vond aan het uitbeelden van de emotie.

Feedback aan het einde van de hele opdracht

Binnen cirkel: beschrijf het verschil tussen wel, geen oogcontact. Kon je altijd de emotie uitbeelden? Waarom wel, waarom niet?

Buitencirkel: beschrijf het verschil tussen wel, geen oogcontact. Kon je altijd de emotie raden? Waarom wel, waarom niet?

Tijd

Minimaal 10 minuten.

Materialen en werkomgeving

emotiekaarten, leeg lokaal, stoelen. Staan kan ook.

Ervaring

Deze opdracht laat leerlingen echt voelen hoe het is om oogcontact te maken en ontvangen. Vooral bij heftige emoties komt dit echt binnen.

4. Gevangenisbewaker

Korte omschrijving

De leerlingen observeren heel precies houdingen en geven aan wat er verandert.

Leerdoel

1. Observeren van houdingen
2. Bekeken worden

Kenmerken

houding, observeren, bekeken worden

Werkvorm

Groepjes van vijf.

Opmerking

Door deze opdracht gaan leerlingen heel goed kijken en worden zich bewust van houdingen van hun lichaam. Het wedstrijd element motiveert. De opdracht is nuttig omdat ze leren observeren, maar vooral ook omdat de leerling die een houding aanneemt heel precies bekeken wordt. Dit is een aanleiding om te praten over het gevoel dat hen dat geeft.

Uitvoering

Motivatie: bij presenteren moet je je bewust zijn van je houding, hoe je staat. Met deze opdracht leer je heel precies kijken naar houdingen.

Modeling: doe de opdracht voor door een houding aan te nemen. Sta stil. Vraag de leerlingen hun ogen te sluiten en verander een heel klein ding. Vraag de leerlingen die het verschil zien hun vinger op te steken.

Observeren: kijk goed, onthoud de houding. Wat is er veranderd?

Instructie: jullie zitten in de gevangenis en de gevangenisbewaker moet ervoor zorgen dat zijn drie gevangenen niet bewegen. Een leerling is de observator en opdrachtbegeleider. Geef elke leerling een kaart en bespreek de taken klassikaal. Wissel na elke ronde van kaart tot iedereen elke kaart heeft gehad.

Taakkaart A: jij bent de bewaker. Kijk goed naar je drie gevangenen. Draai je om als de observator dat aan geeft. Kijk opnieuw en zeg zo precies mogelijk wat er verandert is aan de houding van B, C, D.

Taakkaart B, C, D: neem een houding aan. Op het commando van E verander je iets kleins aan je houding, maar het moet wel zichtbaar zijn.

Taakkaart E: zeg precies wat A, B, C, D moeten doen. Zegt: gevangenen neem houding aan en jullie mogen niet meer bewegen. Gevangenisbewaker kijk goed. Na tien tellen moet de gevangenisbewaker zich even omdraaien. Gevangenen: verander en sta weer stil! Vraag aan A wat de verschillen zijn.

Feedback

Taak A: geef aan hoe je de verschillen hebt ontdekt.

Taak B, C, D: geef aan hoe het is om bekeken te worden van boven tot onder.

Taak E: noem iets dat je goed vond bij A.

Tijd

Minimaal 15 minuten.

Materialen en werkomgeving

Taakkaarten, ruimte en mogelijkheid om houdingen aan te nemen.

Ervaring

De timing is belangrijk. Je kunt er ook voor kiezen om klassikaal met commando's te werken en aan te geven wanneer de gevangenen mogen bewegen. Taakkaart E wordt dan alleen observator.

5. Boze buschauffeur (hints)

Korte beschrijving

Leerling beeldt een persoon met een beroep en emotie uit.

Leerdoel

1. Toepassen mimiek, houding oogcontact en gebaren om hele specifieke informatie over te brengen op de toeschouwer.
2. Integreeren reactie van het publiek in de improvisatie.
3. Observeren improvisatie.

Kenmerken

mimiek, oogcontact, houding en gebaren

Werkvorm

Groepjes van vijf

Opmerking

Deze opdracht is een specifieke vorm van hints en de leerlingen kennen dit. Het is een geschikt opdracht om op te warmen. De leerlingen doen podium ervaring op. De mate waarin kun je opbouwen door het publiek stap voor stap te vergroten.

Uitvoering

Motivatie: presenteren voor de klas is eng en contact maken met je publiek ook, met deze opdracht oefen je om dat te doen in spelvorm.

Modeling: beeld de Boze Buschauffeur uit. Leerlingen mogen de eerste seconden niets zeggen. Daarna start de interactie. Reageer op goede opmerkingen, maak handgebaren als iets helemaal of half goed is.

Observeren: kijk en raad wat ik uitbeeld. Als je het weet mag je roepen.

Instructie: een leerling begint en pakt een beroeps- en een emotiekaart. Leerling beeldt beroep uit met gebaren en met mimiek de emotie. Eerste 20 seconden niet reageren.

Daarna mogen ze roepen. Reageer op het publiek met gebaren en mimiek.

Taak A: performer neemt emotie- en beroepskaart

Taak B, C, D, E: raden.

Voorbeelden: boze conducteur, blije docent, woedende tandarts, verdrietige indiaan, zenuwachtige cowboy.

Feedback

B, C, D, E: noem een punt dat de performer goed deed.

Materialen en werkomgeving

Kaartjes met emoties en beroepen, lokaal met ruimte

Tijd

Minimaal 15 minuten

Ervaring

Deze opdracht leidt tot grote hilariteit en even grote drukte. Bereid je hierop voor.

6. Tableau vivant 1

Korte beschrijving

Leerlingen beelden samen een foto uit en doen dit zonder te praten.

Leerdoel

1. Heel precies observeren, imiteren en vergelijken houding.

Kenmerken

Houding, mimiek, oogcontact en gebaren

Werkvorm

Groepjes en klassikaal

Opmerking

Deze oefening bestaat uit drie delen. Ze kunnen ook los gedaan worden. De oefening dwingt de leerlingen om heel goed te kijken en samen te werken. Ze wisselen heel vaak van kijker naar speler. Deze oefening is nuttig om de stap van uitbeelden naar praten, spelen op te bouwen. Hierbij komt door tableau 2 en 3 het geven van betekenis aan de houding en het praten voor publiek

Uitvoering

Motivatie: jouw houding is belangrijk bij een presentatie. Deze opdracht maakt je bewust van je lichaamshouding en hoe dit overkomt op het publiek. Een tableau vivant is eigenlijk een levend schilderij.

Instructie: laat een foto zien met daarop mensen in een bepaalde houding. De leerlingen kiezen een foto en een persoon op de foto. Ze gaan de foto zo goed mogelijk imiteren. Na 5 minuten moeten ze klaar zijn. Leg alle foto's op een tafel. Zorg voor twee keer zoveel foto's als groepjes.

Alle groepjes doen hun foto een voor een voor. Telkens kiezen de andere groepjes de foto die wordt uitgebeeld.

Taak:

1. Je mag niet praten vanaf het moment dat je begint aan de oefening
2. Kies samen een foto en
3. Beeld de foto zo goed mogelijk uit.
4. Het tableau vivant wordt gepresenteerd aan de klas, waarbij de leerlingen 10 seconden een foto moeten zijn en bekeken worden door het publiek.

Feedback een iemand per groepje: geef aan wat je goed vindt aan de uitbeelding van de ander groep.

Tijd

De opdracht duurt 10 – 15 minuten

Materiaal en werkomgeving

Twee keer zoveel foto's als er groepjes zijn. Lokaal

Ervaring

Leerlingen krijgen snel ruzie bij deze opdracht omdat ze vooral met hun eigen houding bezig zijn. Ze moeten overleggen en mogen niet praten. De beste manier is als de ene leerling de andere in de juiste houding zet. Ze moeten telkens weer kijken naar het plaatje en het geheel.

7. Tableau vivant 2

Als Tableau Vivant 1

Korte beschrijving

De leerlingen bedenken hoe hun houding 1 of 2 minuten later zal zijn en waarom.

Leerdoel:

1. analyseren van de houding en een creëren nieuwe houdingen.

zie 1

8. Tableau vivant 3

korte beschrijving

leerlingen bedenken en spelen een korte scene.

Leerdoel:

1. analyseren van de houding en een creëren nieuwe houdingen.
2. passend integreren stem bij houding en situatie

Werkvorm

groepjes en klassikaal

Opmerking

Door deze oefening komen de leerling logisch tot de tekst en het spelen ervan.

Uitvoering

Motivatie: presenteren kun je leren door het te doen. Hoe meer je optreedt hoe makkelijker het wordt. Oefenen helpt.

Instructie Tableau 2: de leerlingen bedenken hoe hun foto er na 1, 2 minuten uit zou zien. Ze mogen overleggen. Ze beelden dit uit voor de klas als daar tijd voor is, anders voor zichzelf.

Instructie Tableau 3: hoe zijn de mensen in de nieuwe houding gekomen? Bedenk een korte scene in tekst die dit laat zien. Je begint bij tableau 1 (10 seconden stil) en gaat dan in een korte scene (30 seconden tot 1 minuut) naar tableau 2 (10 seconden stil). Hou het oefenen kort, hou het opvoeren kort. Stop na een minuut.

Presentatie: elke groepje presenteert zijn scene.

Feedback per groepje: noem een onderdeel dat je goed vindt per scene.

Tijd

Totale tijd 25 minuten. Oefenen 10 - 15, opvoeren 10-15 minuten

Ervaring

Stop op tijd. De leerlingen hebben de neiging door te spelen en te improviseren.

9. Goed fout

Korte omschrijving : De leerling doen geven een korte nepspreekbeurt waarbij ze een onderdeel heel erg fout doen.

Leerdoel:

1. herkennen subkenmerken van de presentatietechnieken
2. toepassen een of twee subkenmerken

Kenmerken: subkenmerken van houding (stilstaan - wiebelen, afgewend – naar publiek, friemelen – rusthouding, levendig), oogcontact (wel – niet), mimiek (zenuwachtig, angstig – expressief, blij), stem (tempo, volume, intonatie, emotie)

Opmerking: het nut van de opdracht is dat leerlingen zien en ervaren wat je allemaal fout kunt doen. Door het uit te vergroten lopen ze geen risico het 'niet goed' te doen, want het moet goed fout.

Uitvoering: wat moet de docent vertellen, de leerlingen doen

Motivatie: als je een presentatie geeft ben je vaak druk met wat je aan het vertellen bent. Daardoor let je soms niet op andere dingen zoals dat tikken met je pen, wiebelen of dat je heel langzaam praat. Met deze opdracht leer je daar op te letten.

Modeling: Geef een minispreekbeurt over bijvoorbeeld De Cavia. Daarbij pas je alle subkenmerken afwisselend toe.

Observeren: de leerlingen observeren in groepjes, analyseren de spreekbeurt over de cavia en benoemen alle 'fouten'. Ze schrijven de subkenmerken zoveel mogelijk op die ze zien. Per groepje noemen ze klassikaal de fouten. Dit schrijf je op het bord.

Instructie: De leerlingen krijgen allemaal dezelfde taakkaart.

Taakkaart: schrijf op wat je allemaal fout kunt doen tijdens een presentatie. Gebruik de punten die je net hebt opgeschreven.

Je gaat een korte spreekbeurt geven (30 seconden) en iets goed fout doen. Bedenk een onderwerp en een fout. Iemand begint. De rest van de groep raadt na 30 seconden wat er fout gaat. Iedereen moet een andere fout verbeelden. Dus soms moet je snel een andere fout bedenken als iemand uit je groepje die al heeft laten zien. Er zijn voldoende 'fouten' om twee keer aan de beurt te komen.

Elke spreekbeurt duurt ongeveer 30 seconden. Na elke spreekbeurt raden wat de spreker 'fout' deed.

Feedback: de leerlingen benoemen een positief punt van de spreker en letten daarbij op het uitbeelden van de fout en improvisatie.

Tijd: 15 - 20 minuten

Materiaal en werkomgeving: taakkaart, lokaal

Ervaring: deze opdracht wekt veel hilariteit op en gaat snel. De leerlingen vinden het leuk om het fout te doen. Ze hebben de neiging om heel snel te gaan, zorg dus dat je de fouten echt goed uitbeelden.

10. Koningspaar

Korte beschrijving

Twee leerlingen lopen door de erehaag van leerlingen en ontvangen veel applaus van het enthousiaste publiek.

Leerdoel:

1. Aandacht, applaus van het publiek ontvangen
2. Open houding aannemen tijdens applaus

Kenmerken

Houding, oogcontact, mimiek (en emotie)

Opmerking

Door deze opdracht kunnen leerlingen zich zekerder gaan voelen voor de klas. Voor deze opdracht moeten de leerlingen zich veilig voelen, anders kunnen ze zich niet open stellen voor het applaus. Het kan gebruikt worden als afsluiting of bij ervaren groepen.

Uitvoering

Motivatie: bij een presentatie of opvoering is het eng om voor de groep te staan en al die ogen te zien. Maar het publiek wil graag voor je klappen, dat ervaar je met deze opdracht.

Modeling: n.v.t.

Observeren: n.v.t.

Instructie: Alle leerlingen vormen duo's. Elke twee leerlingen zijn het koningspaar Alexander en Maxima. Bij niet even veel jongens als meisjes kiest iemand de rol van een ander geslacht, of verander het personage. Het eerste koningspaar staat voor de klas. De rest vormt een erehaag: aan elke kant staat een leerling. Het koningspaar gaat door de erehaag lopen en de erehaag gaat ze aanmoedigen en bejubelen. Het koningspaar moet het applaus van de menigte ontvangen, er open voor staan. Ze gaan lopen op het moment dat dat goed voelt. Zwaaien en het publiek begroeten aan het begin van de haag geven een open, ontspannen houding aan. Deze opdracht kan herhaald worden met een solo door de erehaag.

Feedback

Het applaus en het gejubel is de feedback. Door de erehaag lopen geeft een kick.

Tijd

Tot elke leerling is geweest, 10 – 15 minuten

Materialen

Voldoende ruimte om een haag te maken

Ervaring

De leerlingen kunnen het best eng vinden. Daarom mogen ze in duo's. Je kunt ze ook zelf een situatie laten kiezen, bijvoorbeeld: Maxima en Alexander op bezoek in China of Maxima bezoekt een school of Alexander alleen.

11. Foto

Korte omschrijving

Leerling gebruikt zijn zintuigen bij het beschrijven van een gebeurtenis om het publiek te laten meeleven.

Leerdoel

1. oefenen zintuigelijke waarnemingen bij het vertellen van een verhaal

Kenmerken

Stem, houding, handgebaren, mimiek

Werkvorm

Kleine groepjes

Opmerking

Moeilijke opdracht omdat leerlingen zelf een verhaal moeten bedenken. Loop rond en help leerlingen met minder fantasie door ze op weg te helpen. Maak de gebeurtenis niet te ingewikkeld.

Uitvoering

Motivatie: Als je mensen wil laten meeleven, dan moet je meer doen met je verhaal dan alleen feiten vertellen.

Modeling: neem een foto of een echte herinnering en beschrijf deze zo zintuigelijk mogelijk en gebruik je handen om het riet te laten wuiven, de zon door de bomen te laten schijnen of branden op je huid. Geef aan dat de weg links is en de schapen rechts. Deze voordracht goed oefenen, want anders werkt het niet.

Het is zondagochtend, maar de zon is al warm en ik voel dat deze brandt op mijn huid. Ik veeg een eerste zweet druppel van mijn voorhoofd. Ik zie twee zwanen rustig dobberen op het meer. Het meer ligt blauwe, koel en rustig voor mij. Links is de oude boerderij, ik ruik de koeien en hoor in de verte een tractor rijden. Er glijdt een wolk voor de zon en de wind steekt op. Een bootje links op het meer deint vervaarlijk heen en weer. Ik voel de wind harder worden, ik hoor de windvlagen door de ruisende bomen. Het water wordt wilder, het bootje deint en deint tot dat.....ik hoor een plons en ik zie het bootje niet meer. Ik hoor iemand gillen en zie een hand zwaaien. Ik ren, ik spring, ik voel koud en nat en glibberige slijmerige wieren. Dan een hand rechts, een been onderwater en...ik grijp de jongen en trek hem het water uit.

Observeren: leerlingen kijken en luisteren. Ze benoemen wat ze zien en horen. Ze doen dit in groepjes. Ze moeten zelf zien en horen dat ik woorden gebruik als 'ik voel' 'ik zie' 'ik ruik' 'ik hoor' 'ik proef' en zien dat mijn handen iets laten bewegen, links en rechts aanwijzen. Ze bespreken in groepjes wat ze hebben gezien en opgemerkt. Ze schrijven dit op en krijgen dan de opdrachtinstructie.

Instructie: elk groepje gaat zijn eigen herinneringen beschrijven. Om de leerlingen te ondersteunen krijgen ze allemaal een foto met daarop een landschap, een situatie die uitdaagt tot het beschrijven van de natuur of de positie van objecten. De foto is de plek waar de herinnering zich afspeelt en stimuleert om een situatie of gebeurtenis te bedenken. De leerlingen bedenken de gebeurtenis die ze gaan beschrijven. Ze oefenen en gaan om beurten spelen voor de groep.

Taakkaart 1: Kies een foto. Je gaat een gebeurtenis beschrijving die hier heeft plaats gevonden. Je mag een eigen herinnering gebruiken of iets helemaal zelf verzinnen. Gebruik de foto voor je beschrijving en je verhaal. Maximaal 1,5 minuut.

Feedback: twee positieve punten per presentatie noemen.

Instructie 2: de leerlingen moeten bij hun beschrijving de volgende woorden gebruiken: 'ik voel' 'ik zie' 'ik ruik' 'ik hoor' 'ik proef', met handgebaren iets laten bewegen of de structuur aangeven, aangeven dat iets links en rechts is.

Ze geven hun presentatie nog een keer.

Taakkaart 2: vertel je verhaal nog een keer maar gebruik nu de volgende zinnen:

'ik voel' 'ik zie' 'ik ruik' 'ik hoor' 'ik proef'

Laat met handgebaren iets laten bewegen

Geef met je handen de structuur van iets aan

Geef met je handen aan waar iets is (links/ rechts)

Evaluatie: ze bespreken de verschillen.

Tijd: 15-20 minuten

Materialen en werkomgeving

minimaal vijf foto's per groepje, lokaal met ruimte

Ervaring

Leerlingen vinden het lastig om een verhaal te bedenken

12. De loge

Korte beschrijving: rollenspel voor twee spelers waarbij mimiek en houding centraal staan

Leerdoel

1. Bewust oefenen met emoties, mimiek, houding in spel.
2. Overtuigen met mimiek en houding.

Kenmerken

Mimiek, houding, oogcontact

Werkvorm

Duo's, groepjes

Opmerking

Vrij spel vinden leerlingen leuk. Geef ze ruimte.

Uitvoering

Motivatie: bij een presentatie kun je het publiek bespelen door een emotie uit te stralen. Als jij blij bent, voelen ze dat. Deze oefening helpt je om met je houding en mimiek een gevoel over te brengen.

Modeling: doe de opdracht niet voor, maar beschrijf de situatie aan de leerlingen. Het gaat er juist omdat ze zelf bedenken hoe ze bepaalde kenmerken inzetten.

Observeren: n.v.t.

Instructie: Een leerling is te laat zonder reden en wil een briefje voor de docent, zodat deze het niet in magister zet. Want anders moet de leerling een middag terugkomen. De leerling moet de conciërge dus op zijn hand krijgen. Dan komt de docent ook nog naar de loge om blaadjes te halen...Handicap: elke rol moet spelen vanuit een bepaalde emotie. De observatoren mogen jou een keer een andere emotiekaart geven. Wissel als de leerling een briefje heeft gekregen.

Taakkaart A: observeer de leerling en probeer zijn emotie te raden. Je mag een keer een andere emotie geven. Noem de emotie die je ziet na afloop.

Taakkaart B: observeer de conciërge en probeer zijn emotie te raden. Je mag een keer een andere emotie geven. Noem de emotie die je ziet na afloop.

Taakkaart C. conciërge: Pak een emotiekaart en begin met deze emotie uit te beelden. Je geeft pas een briefje aan de leerling als je bent overtuigd door de leerling.

Taakkaart D. docent: Je mag zelf bepalen of positief of negatief tegenover de leerling staat zolang je maar speelt vanuit de emotie.

Taakkaart E. leerling: Pak een emotiekaart en begin met deze emotie uit te beelden. Je bent laat, je wil een geel briefje (te laat met reden) en geen rood briefje (geen reden; magister). Met een rood briefje moet je een middag terug komen; dat wil je niet. probeert de conciërge te overtuigen jou een geel briefje te geven. Je speelt vanuit de emotie die op je kaartje staat.

Feedback: A en B noemen positieve punten van het spel

Tijd

15- 20 minuten

Materialen en werkomgeving

taakkaarten, emotiekaarten, lokaal met ruimte

Ervaring

Laat de leerlingen snel beginnen met spelen. Niet te veel bedenken, al improviserend gaat het beter.

BIJLAGE VRAGENLIJST

Vragenlijst - Universiteit van Amsterdam

Stel je voor dat je iets gaat bespreken in een kleine groep (van ongeveer 4 leerlingen). De stellingen hieronder gaan over die situatie. Geef aan in hoeverre ieder stelling op jou van toepassing is.

	Helemaal niet	Niet / Niet veel	Weet ik niet van / soms	Ja, op mij toepassing	Ja, heel erg op mij van toepassing
1. Als ik zie hoe makkelijk andere leerlingen het woord nemen in een groepsgesprek dan ben ik altijd bang dat ik daar nooit toe in staat zal zijn.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Als ik weet dat we iets in een kleine groep moeten bespreken, dan word ik al nerveus voordat we gestart zijn.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Als ik hoor dat we iets in een groep moeten bespreken, dan raak ik vaak al in paniek.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Als tijdens een groepsgesprek andere leerlingen weinig aandacht hebben voor wat ik te zeggen heb, dan ben ik vaak bang dat dit komt omdat zij denken dat ik niets bijzonders te zeggen heb.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ik vind het erg onplezierig om in een kleine groep aan het woord te zijn.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Ik kan nooit mijn gedachtes onder woorden brengen, als ik iets in een groep moet zeggen.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Als ik denk dat ik een rommeltje heb gemaakt van mijn bijdrage aan het groepsgesprek, dan vraag ik me af vragen of het me ooit gaat lukken.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Ik ben meestal erg ontevreden als ik terugdenk aan mijn aandeel in de groepsdiscussie	☐	☐	☐	☐	☐
9. Ik ben vaak erg opgewonden na een groepsdiscussie	☐	☐	☐	☐	☐

1/5

Vragenlijst - Universiteit van Amsterdam

Stel je voor dat je mee moet doen aan een discussie in de klas (een discussie waaraan de hele klas moet deelnemen.). De stellingen hieronder gaan over die situatie. Geef aan in hoeverre ieder stelling op jouw van toepassing is.

		Helemaal niet	Niet / Niet veel	Weet ik niet van / soms	Ja, op mij van toepassing	Ja, heel erg op mij van toepassing
10.	Als ik moet deelnemen aan een discussie ben ik altijd erg bang dat ik er niet goed in ben.	☐	☐	☐	☐	☐
11.	Als ik weet dat ik iets moet zeggen in de klassikale discussie, dan word ik al nerveus voordat we zijn begonnen.	☐	☐	☐	☐	☐
12.	Als ik iets wil zeggen tijdens de discussie, moet ik eerst al mijn moed verzamelen.	☐	☐	☐	☐	☐
13.	Als ik deelneem aan een discussie, dan heb ik vaak het gevoel dat ik het niet goed doe.	☐	☐	☐	☐	☐
14.	Ik raak erg overstuur als andere leerlingen lachen als ik iets zeg in de discussie.	☐	☐	☐	☐	☐
15.	Als ik mijn mond opendoe tijdens de discussie, hoor ik meestal niet eens wat ik zelf zeg.	☐	☐	☐	☐	☐
16.	Als ik denk dat ik een rommeltje gemaakt heb van mijn bijdrage aan de klassikale discussie, dan begin vraag ik me af of het me ooit gaat lukken.	☐	☐	☐	☐	☐
17.	Ik ben meestal erg ontevreden als ik terugdenk aan mijn aandeel in de klassikale discussie	☐	☐	☐	☐	☐
18.	Ik voel me opgelucht nadat ik in aan een discussie heb deelgenomen.	☐	☐	☐	☐	☐

Vragenlijst - Universiteit van Amsterdam

Stel je voor dat je moet spreken voor de hele klas. De stellingen hieronder gaan over die situatie. Geef aan in hoeverre ieder stelling op JOUW van toepassing is.

		Helemaal niet	Niet / Niet veel	Weet ik niet van / soms	Ja, op mij van toepassing	Ja, heel erg op mij van toepassing
19.	Als ik moet spreken voor de klas, maak ik me zorgen of ik het wel aan kan.	☐	☐	☐	☐	☐
20.	Zelfs voordat ik moet spreken, vraag ik me al af wat mijn klasgenoten van me denken.	☐	☐	☐	☐	☐
21.	De nacht voordat ik voor de klas moet spreken, slaap ik altijd erg slecht.	☐	☐	☐	☐	☐
22.	Tijdens het spreken voor de klas, blijf ik denken dat ik het slecht doe.	☐	☐	☐	☐	☐
23.	Als ik in het midden van mijn praatje / presentatie ben, vind ik het erg onplezierig dat de hele klas naar mij kijkt.	☐	☐	☐	☐	☐
24.	Mijn handen trillen als ik een papier vasthoud tijdens mijn presentatie.	☐	☐	☐	☐	☐
25.	Als ik denk dat ik een rommeltje heb gemaakt van presentatie voor de klas, dan vraag ik me af of het me ooit gaat lukken.	☐	☐	☐	☐	☐
26.	Ik ben meestal erg ontevreden als ik klaar ben met mijn presentatie.	☐	☐	☐	☐	☐
27.	Ik voel me opgelucht als ik klaar ben met mijn presentatie.	☐	☐	☐	☐	☐

Vragenlijst - Universiteit van Amsterdam

Stel je voor dat je voor de klas iets moet verbeelden met dramatische expressie (toneelspelen).
De stellingen hieronder gaan over die situatie. Geef aan in hoeverre ieder stelling op **JOUW** van toepassing is.

	Helemaal niet	Niet / Niet veel	Weet ik niet van / varieert	Ja, op mij van toepassing	Ja, heel erg op mij van toepassing
28. Als ik de opdracht krijg om iets uit te verbeelden, is mijn eerste gedachte "oh nee, ik kan dat niet!".	☐	☐	☐	☐	☐
29. Als ik iets met dramatische expressie iets moet verbeelden, ben ik van te voren al erg zenuwachtig.	☐	☐	☐	☐	☐
30. Als de docent mijn naam noemt om voor de klas met dramatische expressie iets te verbeelden, word ik erg nerveus.	☐	☐	☐	☐	☐
31. Als ik met toneelspel iets uitdruk, heb ik altijd het gevoel dat ik het slecht doe.	☐	☐	☐	☐	☐
32. IK vind het heel onplezierig dat de hele klas naar me kijkt terwijl ik iets verveeld met dramatische expressie.	☐	☐	☐	☐	☐
33. Als ik iets uitdruk met dramatische expressie voel ik me raar van binnen.	☐	☐	☐	☐	☐
34. Als ik iets verbeeld met dramatische expressie, vraag ik me altijd af of ik het wel kan.	☐	☐	☐	☐	☐
35. Als ik iets uitdruk met dramatische expressie, dan ben ik zelden tevreden over de manier waarop ik dat heb gedaan.	☐	☐	☐	☐	☐
36. Nadat ik met dramatische expressie iets heb uitgedrukt, tril ik als een rietje.	☐	☐	☐	☐	☐

Vragenlijst - Universiteit van Amsterdam

Geef aan welke situaties je het meest ONplezierig vindt. Zet een 1 bij de meest onplezierige situatie, een 2 bij de een na meest onplezierige situatie en zo door to een 7 voor de minst onplezierige situatie. Dus 1 is erg onplezierig, 7 is het minst onplezierig en de rest is er tussenin.

- a. je moet iets hardop voorlezen
- b. Je moet discussieren in een kleine groep (van 4 leerlingen)
- c. Je moet iets uitleggen of een vraag beantwoorden terwijl je achter je tafel mag blijven zitten.
- d. Je neemt deel aan een klassikale discussie (een discussie waaraan de hele klas deelneemt)
- e. Je moet spreken voor de hele klas (bijvoorbeeld een presentatie geven)
- f. Je moet voor de klas staan, terwijl je vragen beantwoord
- g. Je moet iets uitdrukken door dramatische expressie.

BIJLAGE TAAKKAARTEN

<p>WAAR/ NIET WAAR Taakkaart A</p> <ul style="list-style-type: none">• Vertel een verhaal. Je publiek moet raden of het echt waar is of niet. Probeer je publiek op het verkeerde been te zetten.• <u>Feedback</u>: noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond gaan.	<p>WAAR/ NIET WAAR Taakkaart B</p> <ul style="list-style-type: none">• Is het verhaal waar of niet waar?• Waarom? Motiveer je antwoord.• Let op stemgebruik van de spreker. (volume, tempo, uitspraak, levendigheid)• <u>Feedback</u>: noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond.
<p>WAAR/ NIET WAAR Taakkaart C</p> <ul style="list-style-type: none">• Is het verhaal waar of niet waar?• Waarom? Motiveer je antwoord.• Let extra op de mimiek (gezichtsuitdrukking) van de spreker. Denk aan levendig, emotie, vlak, zenuwachtig.• <u>Feedback</u>: noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond.	<p>WAAR/ NIET WAAR Taakkaart D</p> <ul style="list-style-type: none">• Is het verhaal waar of niet waar?• Waarom? Motiveer je antwoord.• Let extra op houding en gebaren van de spreker. Denk aan levendigheid, friemelen, stilstaan, bewegen, rust.• <u>Feedback</u>: noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond.
<p>WAAR/ NIET WAAR Taakkaart E</p> <ul style="list-style-type: none">• Is het verhaal waar of niet waar?• Waarom? Motiveer je antwoord.• Let extra op oogcontact van de spreker met de groep. Denk aan niemand aankijken, iedereen aankijken of één iemand.• <u>Feedback</u>: noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond.• wat je goed vond.	<p>WAAR/ NIET WAAR Algemene beschrijving</p> <ul style="list-style-type: none">• Met deze oefening leer je overtuigend en boeiend vertellen. Gebruik je stem, houding, oogcontact en mimiek bij het vertellen. En kijk ook hoe anderen dit doen.• Luister naar het verhaal. Is het waar of niet waar?• Waarom? Motiveer je antwoord.

<p>VERKOPER Taakkaart A</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kies een product en verkoop het zo goed mogelijk! • Leerling B doet de handgebaren bij jouw verhaal. • Doe het nog een keer. • De handen zijn de baas. • Maak een logisch verhaal. • <u>Feedback</u>: noem na afloop iets wat je goed vond gaan. 	<p>VERKOPER Taakkaart B</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maak handgebaren bij het verkooppraatje. • Nog een keer. Nu ben jij de baas! • Doe ook iets gek, zoals friemelen, of naar iemand wijzen. • <u>Feedback</u>: noem na afloop iets wat je goed vond gaan.
<p>VERKOPER Taakkaart C</p> <ul style="list-style-type: none"> • Luister en kijk goed naar A. • <u>Feedback</u>: noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond. 	<p>VERKOPER Taakkaart D</p> <ul style="list-style-type: none"> • Luister en kijk goed naar B. • <u>Feedback</u>: noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond.
<p>VERKOPER Taakkaart E</p> <ul style="list-style-type: none"> • Luister en kijk goed. • Wat gebeurt er als handgebaren en verhaal niet hetzelfde vertellen? • <u>Feedback</u>: noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond. • 	<p>VERKOPER Algemene beschrijving</p> <ul style="list-style-type: none"> • Met deze oefening leer je dat handgebaren kunnen helpen bij een presentatie. Jouw verhaal komt niet goed over als je gebaren niet aansluiten bij wat je vertelt. • En kijk ook hoe anderen dit doen. • Verkoop een product met z'n tweeën: één iemand is de handen één iemand is de stem.

<p>GEVANGENISBEWAKER Taakkaart A</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jij bent de bewaker. • De gevangenen mogen niet bewegen. • Draai je om. • Wat is er veranderd aan de houding van B, C, D? • <u>Feedback</u>: noem na afloop iets wat je goed vond gaan. 	<p>GEVANGENISBEWAKER Taakkaart B</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neem een houding aan. • Op commando van E verander je iets kleins aan je houding, maar het moet wel zichtbaar zijn.
<p>GEVANGENISBEWAKER Taakkaart C</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neem een houding aan. • Op commando van E verander je iets kleins aan je houding, maar het moet wel zichtbaar zijn. 	<p>GEVANGENISBEWAKER Taakkaart D</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neem een houding aan. • Op commando van E verander je iets kleins aan je houding, maar het moet wel zichtbaar zijn.
<p>GEVANGENISBEWAKER Taakkaart E</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zegt: gevangenen neem houding aan en jullie mogen niet meer bewegen. • Gevangenisbewaker kijk goed. • Na tien tellen moet de gevangenisbewaker zich omdraaien. • Gevangenen: verander en sta weer stil! Vraag aan A wat de verschillen zijn. • <u>Feedback</u>: noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond. 	<p>GEVANGENISBEWAKER Algemene beschrijving</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bij presenteren moet je je bewust zijn van je houding, hoe je staat en beweegt. Met deze opdracht leer je heel precies kijken naar houdingen.

<p>TABLEAU VIVANT 1</p> <ul style="list-style-type: none"> • Je mag niet praten • Kies samen een foto • Beeld de foto precies uit. • Presenteer aan de klas • Sta helemaal stil! • <u>Feedback:</u> noem na afloop iets wat je goed vond gaan bij elk ander groepje. 	<p>TABLEAU VIVANT 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bedenk hoe jullie houdingen 1-2 minuten later zal zijn. • Beeld dit uit voor je groep. • Sta helemaal stil! • <u>Feedback:</u> noem na afloop iets wat je goed vond gaan.
<p>TABLEAU VIVANT 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • Laat in een scene met tekst zien hoe jullie van de eerste naar de tweede houding komen. • Presenteer aan de klas. • Maximaal 1-2 minuten. • <u>Feedback:</u> noem na afloop iets wat je goed vond gaan. 	<p>FOTO Taakkaart 1 A</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kies een foto. • Beschrijf een gebeurtenis aan de hand van deze afbeelding. • Je mag een eigen herinnering gebruiken of iets verzinnen. • Maximaal 1,5 minuut. • <u>Feedback:</u> noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond gaan.
<p>FOTO Taakkaart B,C,D,E</p> <ul style="list-style-type: none"> • Luister en kijk goed. • <u>Feedback 1 A:</u> noem na afloop van het verhaal iets wat je goed vond. • <u>Feedback 2 A:</u> noem na afloop van het verhaal iets wat je anders en goed vond. 	<p>FOTO Taakkaart 2 A</p> <ul style="list-style-type: none"> • vertel je verhaal nog een keer maar gebruik nu de volgende zinnen: • ik voel, ik zie, ik ruik, ik hoor, ik proef • Beeld beweging, structuur en positie (links, rechts) uit met je handen. • <u>Feedback:</u> noem na afloop van het verhaal iets wat je goed en anders vond gaan.

<p>DE LOGE Taakkaart A</p> <ul style="list-style-type: none"> • Observeer de leerling en probeer zijn emotie te raden. • Je mag een keer een andere emotie geven. • <u>Feedback</u>: noem de emotie die je zag en noem na iets wat je goed vond. 	<p>VERKOPER Taakkaart B</p> <ul style="list-style-type: none"> • Observeer de conciërge en probeer zijn emotie te raden. • Je mag een keer een andere emotie geven. • <u>Feedback</u>: noem de emotie die je zag en noem na iets wat je goed vond.
<p>VERKOPER Taakkaart C Conciërge</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pak een emotiekaart. • Beeld deze emotie uit. • Reageer. • Je geeft een geel briefje aan de leerling als je bent overtuigd door zijn verhaal • Geef anders een rood briefje. • <u>Feedback</u>: noem iets wat je goed vond. 	<p>VERKOPER Taakkaart D Docent</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pak een emotiekaart • Je mag zelf bepalen of je positief of negatief tegenover de leerling staat zolang je maar speelt vanuit de emotie. • <u>Feedback</u>: noem iets wat je goed vond.
<p>VERKOPER Taakkaart E</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pak een emotiekaart en • Beeld deze emotie uit. • Je bent te laat je wil een geel briefje (te laat met reden) en geen rood briefje (geen reden; magister). Met een rood briefje moet je een middag terug komen • probeert een geel briefje te krijgen. • <u>Feedback</u>: noem iets wat je goed vond gaan. 	<p>VERKOPER Algemene beschrijving</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bij een presentatie kun je het publiek bespelen door een emotie uit te stralen. Als jij blij bent, voelen ze dat. • Deze oefening helpt je om met je houding en mimiek een gevoel over te brengen.

boos	verdrietig
blij	bang
verrast	enthousiast
verveeld	zenuwachtig
walging	ziek
geschrokken	paniek
verliefd	trots
arrogant	moe

woedend	haat
haat	agressief
buschauffeur	cowboy
indiaan	kind
voetballer	ballerina
bouwvakker	docent
violist	brandweerman
dokter	politie

tovenaar	tandarts
prinses	soldaat
schilder	zakkenroller
zanger	stewardess
kok	ober

BIJLAGE FOTO's

BIJLAGES HOUDINGEN

Download from
Dreamstime.com
This watermarked comp image is for previewing purposes only.

ID 5891406

© Endostock | Dreamstime.com

Download from
Dreamstime.com

This watermarked comp image is for previewing purposes only.

ID 50739329

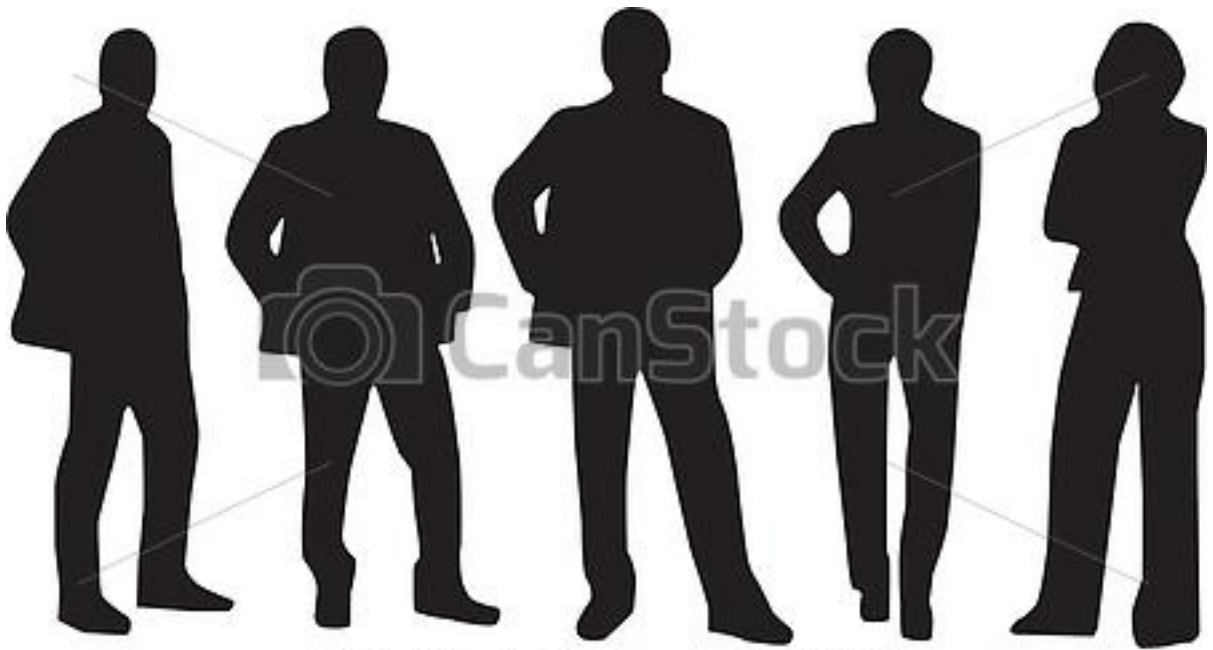
© Joshua Rainey | Dreamstime.com

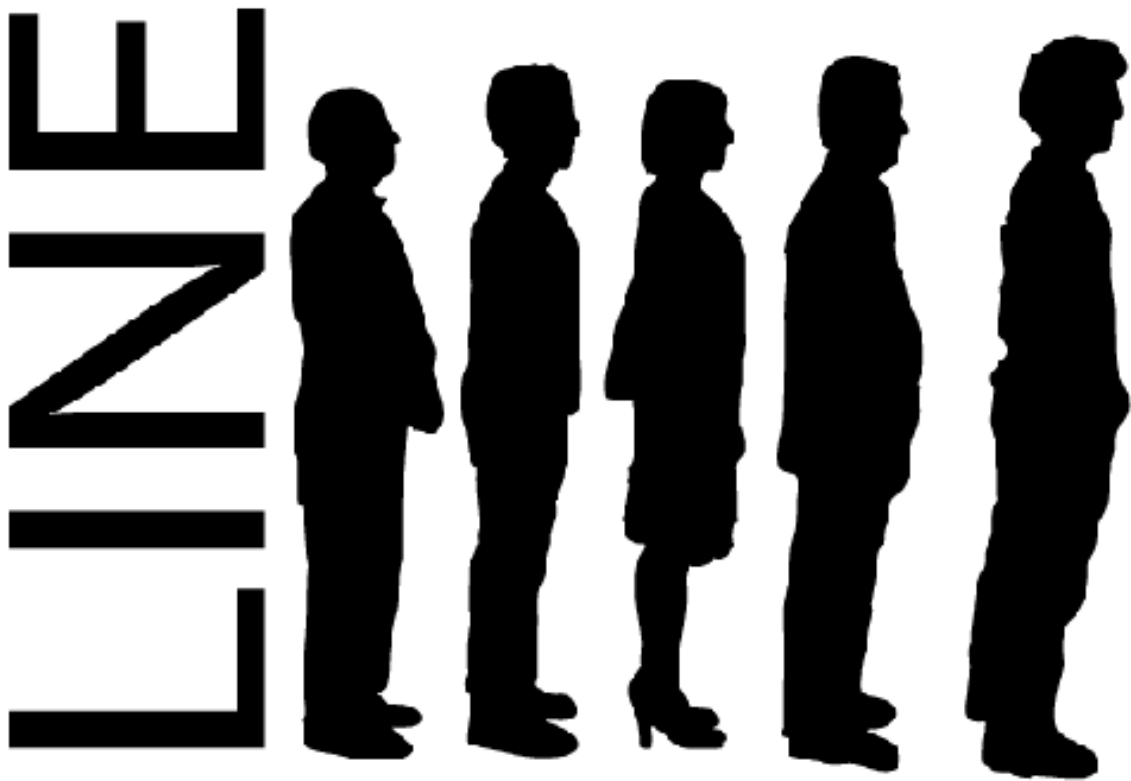

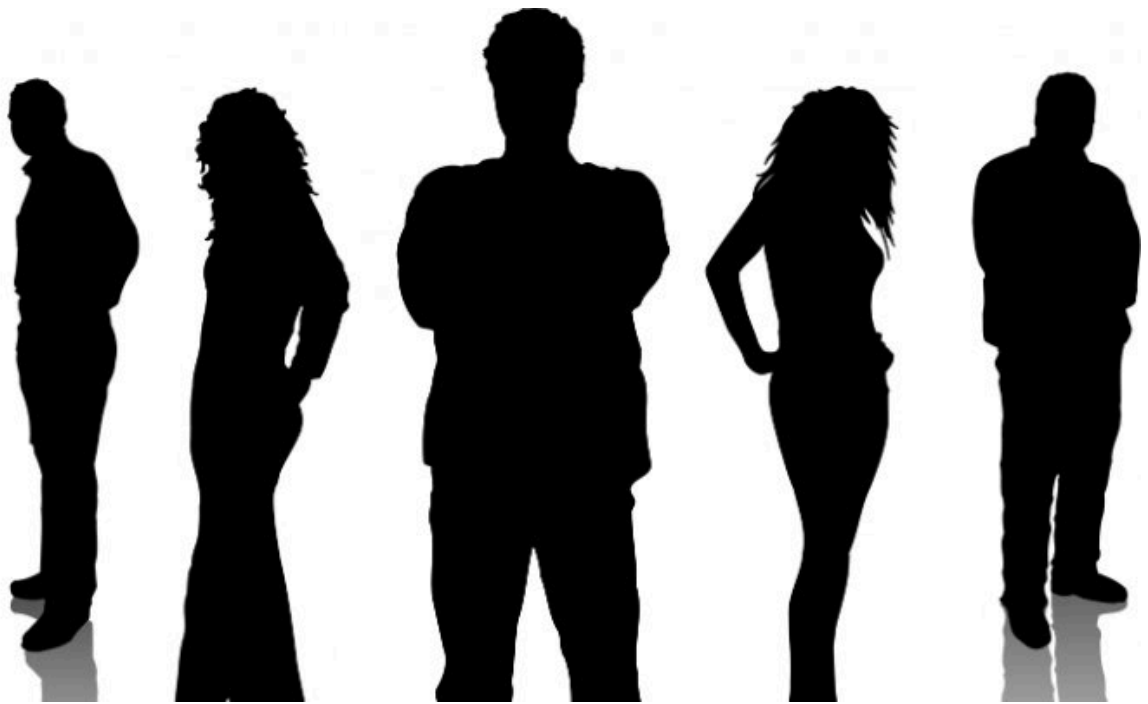

© Can Stock Photo - csp14658411

dreamstime.com

YtyPhoto

BIJLAGE RUWE DATA

```

SORT CASES BY Meetmoment.
SPLIT FILE SEPARATE BY Meetmoment.
RELIABILITY
  /VARIABLES=SPREEKANGST_1 SPREEKANGST_2 SPREEKANGST_3 SPREEKANGST_4
SPREEKANGST_5 SPREEKANGST_6
  SPREEKANGST_7 SPREEKANGST_8 SPREEKANGST_9
  /SCALE('ALL VARIABLES') ALL
  /MODEL=ALPHA
  /SUMMARY=TOTAL.

```

Reliability

Notes		
Output Created	16-APR-2016 12:04	
Comments		
Input	Data	C:\Users\grijlaa1\Documents\De \Text\Onderwijs\Portefeuille Ontwerpen\Cursus februari 2016\Begeleiding\Ryanne Wier ruwe data.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>
	Split File	Meetmoment
	N of Rows in Working Data File	
	Matrix Input	
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on all cases with valid data for all variables in the procedure.
Syntax	RELIABILITY /VARIABLES=SPREEKANGST SPREEKANGST_2 SPREEKANGST_3 SPREEKANGST_4 SPREEKANGST_5 SPREEKANGST_6	

	SPREEKANGST_7 SPREEKANGST_8 SPREEKANGST_9 /SCALE('ALL VARIABLES') ALL /MODEL=ALPHA /SUMMARY=TOTAL.	
Resources	Processor Time	00:00:00
	Elapsed Time	00:00:00

Scale: ALL VARIABLES

Meetmoment = 1,0

Case Processing Summary			
	N	%	
Cases	Valid		9
	Excluded ^b		
	Total		10

a. Meetmoment = 1,0

b. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics ^a	
Cronbach's Alpha	N of Items
.8	

a. Meetmoment = 1,0

Item-Total Statistics ^a				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SPREEKANGST	19,9	43,3	,7	,8
SPREEKANGST	20,0	44,4	,6	,8
SPREEKANGST	20,6	47,3	,6	,8
SPREEKANGST	20,4	51,3	,5	,8
SPREEKANGST	19,8	47,2	,5	,8
SPREEKANGST	19,8	48,5	,5	,8
SPREEKANGST	20,1	49,2	,5	,8
SPREEKANGST	20,3	52,8	,4	,8
SPREEKANGST	18,8	49,5	,4	,8

a. Meetmoment = 1,0

Meetmoment = 2,0

Case Processing Summary			
	N	%	
Cases	Valid		10
	Excluded ^b		
	Total		10

a. Meetmoment = 2,0

b. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics ^a	
Cronbach's Alpha	N of Items
,8	

a. Meetmoment = 2,0

Item-Total Statistics ^a				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SPREEKANGST	17,5	37,4	,8	,8
SPREEKANGST	18,0	40,6	,6	,8
SPREEKANGST	18,6	44,3	,5	,8
SPREEKANGST	18,2	39,8	,8	,8
SPREEKANGST	17,8	37,6	,7	,8
SPREEKANGST	17,8	40,2	,4	,8
SPREEKANGST	18,3	41,4	,7	,8
SPREEKANGST	17,8	39,3	,7	,8
SPREEKANGST	16,3	42,7	,4	,8

a. Meetmoment = 2,0

RELIABILITY

```

/VARIABLES=SPREEKANGST_10 SPREEKANGST_11 SPREEKANGST_12 SPREEKANGST_13
SPREEKANGST_14
SPREEKANGST_15 SPREEKANGST_16 SPREEKANGST_17 SPREEKANGST_18
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA
/SUMMARY=TOTAL.

```

Reliability

Notes		
Output Created	16-APR-2016 12:04	
Comments		
Input	Data	C:\Users\grijl1\Documents\Documents\Onderwijs\Portefeuille Ontwerpen\Cursus februari 2016\Begeleiding\Ryanne Wieruwe data.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>

	Split File	Meetmoment
	N of Rows in Working Data File	
	Matrix Input	
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on all cases with valid data for all variables in the procedure.
Syntax	RELIABILITY /VARIABLES=SPREEKANGST 0 SPREEKANGST_11 SPREEKANGST_12 SPREEKANGST_13 SPREEKANGST_14 SPREEKANGST_15 SPREEKANGST_16 SPREEKANGST_17 SPREEKANGST_18 /SCALE('ALL VARIABLES') ALL /MODEL=ALPHA /SUMMARY=TOTAL.	
Resources	Processor Time	00:00:00
	Elapsed Time	00:00:00

Scale: ALL VARIABLES

Meetmoment = 1,0

Case Processing Summary			
	N	%	
Cases	Valid		10
	Excluded ^b		

	Total		10
--	-------	--	----

a. Meetmoment = 1,0
b. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics^a	
Cronbach's Alpha	N of Items
,9	

a. Meetmoment = 1,0

Item-Total Statistics^a				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SPREEKANGST_0	18,4	61,0	,5	,9
SPREEKANGST_1	18,6	56,9	,7	,8
SPREEKANGST_2	18,5	56,9	,8	,8
SPREEKANGST_3	18,6	59,9	,6	,9
SPREEKANGST_4	18,5	57,9	,6	,9
SPREEKANGST_5	19,1	58,1	,7	,8
SPREEKANGST_6	18,8	57,5	,7	,8
SPREEKANGST_7	18,8	63,2	,5	,9
SPREEKANGST_8	19,0	61,7	,5	,9

a. Meetmoment = 1,0

Meetmoment = 2,0

Case Processing Summary			
	N	%	
Cases	Valid		9
	Excluded ^b		
	Total		10

a. Meetmoment = 2,0

b. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics ^a	
Cronbach's Alpha	N of Items
.9	

a. Meetmoment = 2,0

Item-Total Statistics ^a				
	Scale Mean if Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SPREEKANGST_0	18,2	60,1	,8	,9
SPREEKANGST_1	18,3	59,2	,8	,9
SPREEKANGST_2	17,8	55,3	,8	,9
SPREEKANGST_3	18,5	63,0	,7	,9
SPREEKANGST_4	18,3	59,2	,8	,9
SPREEKANGST_5	18,4	60,7	,8	,9

SPREEKANGST_6	18,5	61,1	,7	,9
SPREEKANGST_7	18,6	66,8	,4	,9
SPREEKANGST_8	18,9	67,9	,4	,9

a. Meetmoment = 2,0

```

COMPUTE SpreekangstKleineGroep=MEAN(SPREEKANGST_1 to SPREEKANGST_9).
EXECUTE.
COMPUTE SpreekangstDiscussie=MEAN(SPREEKANGST_10 to SPREEKANGST_18).
EXECUTE.
GLM SpreekangstKleineGroep SpreekangstDiscussie BY Meetmoment
  /METHOD=SSTYPE(3)
  /INTERCEPT=INCLUDE
  /EMMEANS=TABLES(Meetmoment)
  /PRINT=DESCRIPTIVE
  /CRITERIA=ALPHA(.05)
  /DESIGN= Meetmoment.

```

```

SPLIT FILE OFF.
GLM SpreekangstKleineGroep SpreekangstDiscussie BY Meetmoment
  /METHOD=SSTYPE(3)
  /INTERCEPT=INCLUDE
  /EMMEANS=TABLES(Meetmoment)
  /PRINT=DESCRIPTIVE
  /CRITERIA=ALPHA(.05)
  /DESIGN= Meetmoment.

```

General Linear Model

Notes		
Output Created	16-APR-2016 12:07	
Comments		
Input	Data	C:\Users\grijl1\Documents\De \Text\Onderwijs\Portefeuille Ontwerpen\Cursus februari 2016\Begeleiding\Ryanne Wier ruwe data.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>

	Split File	<none>
	N of Rows in Working Data File	
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on all cases with valid data for all variables in the model.
Syntax	GLM SpreekangstKleineGroep SpreekangstDiscussie BY Meetmoment /METHOD=SSTYPE(3) /INTERCEPT=INCLUDE /EMMEANS=TABLES(Meetmoment) /PRINT=DESCRIPTIVE /CRITERIA=ALPHA(.05) /DESIGN= Meetmoment.	
Resources	Processor Time	00:00:00
	Elapsed Time	00:00:00

Between Subjects Factors		
	N	
Meetmoment	1,0	
	2,0	

Descriptive Statistics				
	Meetmoment	Mean	Std. Deviation	N
SpreekangstKleineGroep	1,0	2,50	,845	
	2,0	2,22	,788	
	Total	2,36	,822	
SpreekangstDiscussie	1,0	2,34	,957	
	2,0	2,30	,959	
	Total	2,32	,950	

Multivariate Tests ^a						
Effect	Value	F	Hypothesis	Error df	Sig.	
Intercept	Pillai's Trace	,9	258,2	2,0	57,0	,0
	Wilks' Lambda	,0	258,2	2,0	57,0	,0
	Hotelling's Trace	9,0	258,2	2,0	57,0	,0
	Roy's Largest Root	9,0	258,2	2,0	57,0	,0
Meetmoment	Pillai's Trace	,0	1,30	2,0	57,0	,2
	Wilks' Lambda	,9	1,30	2,0	57,0	,2
	Hotelling's Trace	,0	1,30	2,0	57,0	,2
	Roy's Largest Root	,0	1,30	2,0	57,0	,2

a. Design: Intercept + Meetmoment

b. Exact statistic

Tests of Between-Subjects Effects						
Source	Dependent Variable	Type III Sum Squares	df	Mean Square	F	
Corrected Model	SpreekangstKlineGroep	1,1		1,1	1,6	
	SpreekangstDcussie	,0		,0	,0	
Intercept	SpreekangstKlineGroep	335,8		335,8	502,2	
	SpreekangstDcussie	323,7		323,7	352,5	
Meetmoment	SpreekangstKlineGroep	1,1		1,1	1,6	
	SpreekangstDcussie	,0		,0	,0	
Error	SpreekangstKlineGroep	38,7		,6		
	SpreekangstDcussie	53,2		,9		
Total	SpreekangstKlineGroep	375,6				

	ineGroep					
	SpreekangstDiscussie	377,0				
Corrected Total	SpreekangstKeineGroep	39,8				
	SpreekangstDiscussie	53,2				

Tests of Between-Subjects Effects		
Source	Dependent Variable	Sig.
Corrected Model	SpreekangstKeineGroep	,2
	SpreekangstDiscussie	,8
Intercept	SpreekangstKeineGroep	,0
	SpreekangstDiscussie	,0
Meetmoment	SpreekangstKeineGroep	,2
	SpreekangstDiscussie	,8
Error	SpreekangstKeineGroep	
	SpreekangstDiscussie	
Total	SpreekangstKeineGroep	
	SpreekangstDiscussie	
Corrected Total	SpreekangstKeineGroep	
	SpreekangstDiscussie	

a. R Squared = ,028 (Adjusted R Squared = ,011)
b. R Squared = ,000 (Adjusted R Squared = -,017)

Estimated Marginal Means

Meetmoment					
Dependent Variable	Meetmoment	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
SpreekangstKeineGroep	1,0	2,5	,1	2,2	2,8
	2,0	2,2	,1	1,9	2,5
SpreekangstDiscussie	1,0	2,3	,1	1,9	2,6
	2,0	2,3	,1	1,9	2,6

GLM SPREEKANGST_a SPREEKANGST_b SPREEKANGST_c SPREEKANGST_d SPREEKANGST_e

```

SPREEKANGST_f
  SPREEKANGST_g BY Meetmoment
/METHOD=SSTYPE(3)
/INTERCEPT=INCLUDE
/EMMEANS=TABLES(Meetmoment)
/PRINT=DESCRIPTIVE
/CRITERIA=ALPHA(.05)
/DESIGN= Meetmoment.

```

General Linear Model

Notes		
Output Created	16-APR-2016 12:14	
Comments		
Input	Data	C:\Users\grijlaa1\Documents\Documents\Onderwijs\Portefeuille Ontwerpen\Cursus februari 2016\Begeleiding\Ryanne Wier ruwe data.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>
	Split File	<none>
	N of Rows in Working Data File	
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on all cases with valid data for all variables in the model.
Syntax	GLM SPREEKANGST_a SPREEKANGST_b SPREEKANGST_c SPREEKANGST_d SPREEKANGST_e SPREEKANGST_f SPREEKANGST_g BY Meetmoment /METHOD=SSTYPE(3) /INTERCEPT=INCLUDE /EMMEANS=TABLES(Meetmo	

	nt) /PRINT=DESCRIPTIVE /CRITERIA=ALPHA(.05) /DESIGN= Meetmoment.	
Resources	Processor Time	00:00:00
	Elapsed Time	00:00:00

Between Subjects Factors		
	N	
Meetmome	1,0	
	2,0	

Descriptive Statistics				
	Meetmoment	Mean	Std. Deviation	N
SPREEKANGS _a	1,0	5,1	2,97	
	2,0	5,1	1,66	
	Total	5,1	2,36	
SPREEKANGS _b	1,0	5,1	1,88	
	2,0	5,6	1,59	
	Total	5,3	1,74	
SPREEKANGS _c	1,0	5,1	1,45	
	2,0	5,2	1,76	
	Total	5,1	1,60	
SPREEKANGS _d	1,0	4,2	1,62	
	2,0	4,5	1,52	
	Total	4,4	1,56	
SPREEKANGS _e	1,0	2,6	1,75	
	2,0	2,4	1,61	
	Total	2,5	1,67	
SPREEKANGS _f	1,0	2,6	1,41	
	2,0	2,8	1,51	
	Total	2,7	1,45	
SPREEKANGS _g	1,0	3,2	2,23	
	2,0	2,7	2,08	
	Total	3,0	2,15	

Multivariate Tests ^a						
Effect	Value	F	Hypothesis df	Error df	Sig.	
Intercept	Pillai's Trace	,9	497,40	7,0	48,0	,0
	Wilks' Lambda	,0	497,40	7,0	48,0	,0
	Hotelling's Trace	72,5	497,40	7,0	48,0	,0
	Roy's Largest Root	72,5	497,40	7,0	48,0	,0
Meetmoment	Pillai's Trace	,0	,38	7,0	48,0	,9
	Wilks' Lambda	,9	,38	7,0	48,0	,9
	Hotelling's Trace	,0	,38	7,0	48,0	,9
	Roy's Largest Root	,0	,38	7,0	48,0	,9

a. Design: Intercept + Meetmoment

b. Exact statistic

Tests of Between-Subjects Effects						
Source	Dependent Variable	Type III Sum Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	SPREEKANG T_a	,01		,0	,0	,9
	SPREEKANG T_b	3,63		3,6	1,1	,2
	SPREEKANG T_c	,12		,1	,0	,8
	SPREEKANG T_d	1,85		1,8	,7	,3
	SPREEKANG T_e	,46		,4	,1	,6
	SPREEKANG T_f	,3		,3	,1	,6
	SPREEKANG T_g	4,04		4,0	,8	,3
Intercept	SPREEKANG	1468,7		1468,7	257,4	,0

	T_a					
	SPREEKANG	1610,3		1610,3	531,8	,0
	T_b					
	SPREEKANG	1488,5		1488,5	568,3	,0
	T_c					
	SPREEKANG	1084,8		1084,8	438,1	,0
	T_d					
	SPREEKANG	360,5		360,5	126,8	,0
	T_e					
	SPREEKANG	422,0		422,0	196,2	,0
	T_f					
	SPREEKANG	512,6		512,6	110,3	,0
	T_g					
Meetmoment	SPREEKANG	,0		,0	,0	,9
	T_a					
	SPREEKANG	3,6		3,6	1,1	,2
	T_b					
	SPREEKANG	,1		,1	,0	,8
	T_c					
	SPREEKANG	1,8		1,8	,7	,3
	T_d					
	SPREEKANG	,4		,4	,1	,6
	T_e					
	SPREEKANG	,3		,3	,1	,6
	T_f					
	SPREEKANG	4,0		4,0	,8	,3
	T_g					
Error	SPREEKANG	308,1		5,7		
	T_a					
	SPREEKANG	163,4		3,0		
	T_b					
	SPREEKANG	141,4		2,6		
	T_c					
	SPREEKANG	133,7		2,4		
	T_d					
	SPREEKANG	153,4		2,8		
	T_e					
	SPREEKANG	116,1		2,1		
	T_f					
	SPREEKANG	250,9		4,6		
	T_g					
Total	SPREEKANG	1779,0				
	T_a					

	SPREEKANG T_b	1785,0				
	SPREEKANG T_c	1633,0				
	SPREEKANG T_d	1225,0				
	SPREEKANG T_e	514,0				
	SPREEKANG T_f	540,0				
	SPREEKANG T_g	765,0				
Corrected Tot	SPREEKANG T_a	308,1				
	SPREEKANG T_b	167,1				
	SPREEKANG T_c	141,5				
	SPREEKANG T_d	135,5				
	SPREEKANG T_e	153,9				
	SPREEKANG T_f	116,5				
	SPREEKANG T_g	254,9				

a. R Squared = ,000 (Adjusted R Squared = -,018)
b. R Squared = ,022 (Adjusted R Squared = ,004)
c. R Squared = ,001 (Adjusted R Squared = -,018)
d. R Squared = ,014 (Adjusted R Squared = -,005)
e. R Squared = ,003 (Adjusted R Squared = -,015)
f. R Squared = ,003 (Adjusted R Squared = -,015)
g. R Squared = ,016 (Adjusted R Squared = -,002)

Estimated Marginal Means

Meetmomen					
-----------	--	--	--	--	--

Dependent Variable	Meetmoment	Mean	Std. Error	95% Confiden Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
SPREEKANGS_a	1,0	5,1	,4	4,1	6,0
	2,0	5,1	,4	4,2	6,0
SPREEKANGS_b	1,0	5,1	,3	4,4	5,7
	2,0	5,6	,3	4,9	6,2
SPREEKANGS_c	1,0	5,1	,3	4,4	5,7
	2,0	5,2	,3	4,6	5,8
SPREEKANGS_d	1,0	4,2	,3	3,6	4,8
	2,0	4,5	,2	4,0	5,1
SPREEKANGS_e	1,0	2,6	,3	1,9	3,2
	2,0	2,4	,3	1,8	3,0
SPREEKANGS_f	1,0	2,6	,2	2,1	3,2
	2,0	2,8	,2	2,2	3,3
SPREEKANGS_g	1,0	3,2	,4	2,4	4,1
	2,0	2,7	,4	1,9	3,5

RELIABILITY

```

/VARIABLES=Vs_1a Vs_1b Vs_1c Vs_1d Vs_2 Vs_3 Vs_4a Vs_4b Vs_4c Vs_4d Vs_4e
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA
/SUMMARY=TOTAL.

```

Reliability

Notes		
Output Created	16-APR-2016 12:23	
Comments		
Input	Data	C:\Users\grijlaa1\Documents\De \Text\Onderwijs\Portefeuille Ontwerpen\Cursus februari 2016\Begeleiding\Ryenne Wier ruwe data.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>
	Split File	<none>
	N of Rows in Working Data File	

	Matrix Input	
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on all cases with valid data for all variables in the procedure.
Syntax	RELIABILITY /VARIABLES=Vs_1a Vs_1b Vs_1c Vs_1d Vs_2 Vs_3 Vs_4a Vs_4b Vs_4c Vs_4d Vs_4e /SCALE('ALL VARIABLES') ALL /MODEL=ALPHA /SUMMARY=TOTAL.	
Resources	Processor Time	00:00:00
	Elapsed Time	00:00:00

Scale: ALL VARIABLES

Case Processing Summary			
	N	%	
Cases	Valid		4
	Excluded ^a		5
	Total		10

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,9	

Item-Total				

Statistics				
	Scale Mean Item Deleted	Scale Variance Item Deleted	Corrected Item Total Correlati	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Vs_1a	14,2	78,1	,8	,8
Vs_1b	14,0	80,4	,5	,9
Vs_1c	13,3	80,7	,6	,8
Vs_1d	14,3	77,5	,7	,8
Vs_2	13,8	79,6	,6	,8
Vs_3	13,6	75,0	,7	,8
Vs_4a	11,5	92,6	,0	,9
Vs_4b	13,1	84,3	,6	,8
Vs_4c	13,8	78,1	,7	,8
Vs_4d	14,0	78,3	,8	,8
Vs_4e	13,5	76,8	,8	,8

RELIABILITY

```

/VARIABLES=Ns_1a Ns_1b Ns_1c Ns_1d Ns_2 Ns_3 Ns_4a Ns_4b Ns_4c Ns_4d Ns_4e
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA
/SUMMARY=TOTAL.

```

Reliability

Notes		
Output Created	16-APR-2016 12:24	
Comments		
Input	Data	C:\Users\grijlaa1\Documents\Documents\Onderwijs\Portefeuille Ontwerpen\Cursus februari 2016\Begeleiding\Ryenne Wieru ruwe data.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>
	Split File	<none>
	N of Rows in Working Data File	
	Matrix Input	
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are

		treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on all cases with valid data for all variables in the procedure.
Syntax	RELIABILITY /VARIABLES=Ns_1a Ns_1b Ns_1c Ns_1d Ns_2 Ns_3 Ns_4 Ns_4b Ns_4c Ns_4d Ns_4e /SCALE('ALL VARIABLES') ALL /MODEL=ALPHA /SUMMARY=TOTAL.	
Resources	Processor Time	00:00:00
	Elapsed Time	00:00:00

Scale: ALL VARIABLES

Case Processing Summary			
	N	%	
Cases	Valid		5
	Excluded ^a		5
	Total		10

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
.9	

Item-Total Statistics				

	Scale Mean Item Deleted	Scale Variance Item Deleted	Corrected Item Total Correlati	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Ns_1a	26,4	98,2	,7	,9
Ns_1b	26,5	95,4	,7	,9
Ns_1c	25,9	102,9	,7	,9
Ns_1d	26,8	96,8	,7	,9
Ns_2	27,1	101,0	,6	,9
Ns_3	26,7	99,9	,7	,9
Ns_4a	26,8	124,8	-,1	,9
Ns_4b	27,3	114,8	,5	,9
Ns_4c	26,5	98,4	,8	,9
Ns_4d	26,5	97,2	,8	,9
Ns_4e	26,6	95,2	,8	,9

```

COMPUTE ScoreNonVerbaalVOOR=MEAN(Vs_1a to Vs_4e).
EXECUTE.
COMPUTE ScoreNonVerbaalNA=MEAN(Ns_1a to Ns_4e).
EXECUTE.
GLM ScoreNonVerbaalVOOR ScoreNonVerbaalNA
  /WSFACTOR=tijd 2 Polynomial
  /METHOD=SSTYPE(3)
  /EMMEANS=TABLES(tijd)
  /PRINT=DESCRIPTIVE
  /CRITERIA=ALPHA(.05)
  /WSDESIGN=tijd.

```

General Linear Model

Notes		
Output Created	16-APR-2016 12:27	
Comments		
Input	Data	C:\Users\grijlaa1\Documents\Documents\Onderwijs\Portefeuille Ontwerpen\Cursus februari 2016\Begeleiding\Ryanne Wieruwe data.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>
	Split File	<none>

	N of Rows in Working Data File	
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on all cases with valid data for all variables in the model.
Syntax	GLM ScoreNonVerbaalVOOR ScoreNonVerbaalNA /WSFACTOR=tijd 2 Polynomial /METHOD=SSTYPE(3) /EMMEANS=TABLES(tijd) /PRINT=DESCRIPTIVE /CRITERIA=ALPHA(.05) /WSDESIGN=tijd.	
Resources	Processor Time	00:00:00
	Elapsed Time	00:00:00

Within-Subjects Factors	
Measure: MEASURE	
tijd	Dependent Variable
1	ScoreNonVerbaalVOOR
2	ScoreNonVerbaalNA

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
ScoreNonVerbaalVOOR	1,36	,891	
ScoreNonVerbaalNA	2,64	1,018	

Multivariate Tests^a						
---------------------------------------	--	--	--	--	--	--

Effect	Value	F	Hypothesis	Error df	Sig.	
tijd	Pillai's Trace	,6	43,73	1,0	28,0	,0
	Wilks' Lambda	,3	43,73	1,0	28,0	,0
	Hotelling's Trace	1,5	43,73	1,0	28,0	,0
	Roy's Largest Root	1,5	43,73	1,0	28,0	,0

a. Design: Intercept Within Subjects Design: tijd
b. Exact statistic

Mauchly's Test of Sphericity						
Measure: MEASURE_1						
Within Subjects Effect	Mauchly's	Approx. Chi-Square	df	Sig.	Epsilon ^b	
		Square			Greenhouse-Geisser	
tijd	1,0	,0			1,0	

Mauchly's Test of Sphericity ^a		
Measure: MEASURE_1		
Within Subjects Effect	Epsilon	Lower-bound
	Huynh-Feldt	
tijd	1,0	1,0

Tests the null hypothesis that the error covariance matrix of the orthonormalized transformed dependent variables is proportional to an identity matrix. ^a
a. Design: Intercept Within Subjects Design: tijd
b. May be used to adjust the degrees of freedom for the averaged tests of significance. Corrected tests are displayed in the Tests of Within-Subjects Effects table.

Tests of Within-Subjects Effects						
Measure:						

MEASURE_1						
Source	Type III Sum Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
tijd	Sphericity Assumed	23,9		23,9	43,7	,0
	Greenhouse-Geisser	23,9	1,0	23,9	43,7	,0
	Huynh-Feldt	23,9	1,0	23,9	43,7	,0
	Lower-bound	23,9	1,0	23,9	43,7	,0
	Upper-bound	23,9	1,0	23,9	43,7	,0
Error(tijd)	Sphericity Assumed	15,3		,5		
	Greenhouse-Geisser	15,3	28,0	,5		
	Huynh-Feldt	15,3	28,0	,5		
	Lower-bound	15,3	28,0	,5		
	Upper-bound	15,3	28,0	,5		

Tests of Within-Subjects Contrasts						
Measure: MEASURE_1						
Source	tijd	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
tijd	Linear	23,9		23,9	43,7	,0
Error(tijd)	Linear	15,3		,5		

Tests of Between-Subjects Effects					
Measure: MEASURE_1					
Transformed Variable: Average					
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Intercept	232,7		232,7	181,2	,0
Error	35,9	1,2			

Estimated Marginal Means

tijd				
Measure: MEASURE				
tijd	Mean	Std. Error	95% Confidence Interval	
			Lower Bound	Upper Bound
1	1,3	,1	1,0	1,7
2	2,6	,1	2,2	3,0

```
GLM Vs_1a Vs_1b Vs_1c Vs_1d Vs_2 Vs_3 Vs_4a Vs_4b Vs_4c Vs_4d Vs_4e Ns_1a
Ns_1b Ns_1c Ns_1d Ns_2
Ns_3 Ns_4a Ns_4b Ns_4c Ns_4d Ns_4e
/WSFACTOR=tijd 2 Polynomial aspect 11 Polynomial
/METHOD=SSTYPE(3)
/EMMEANS=TABLES(tijd)
/PRINT=DESCRIPTIVE
/CRITERIA=ALPHA(.05)
/WSDESIGN=tijd aspect tijd*aspect.
```

General Linear Model

Notes		
Output Created	16-APR-2016 12:33	
Comments		
Input	Data	C:\Users\grijlaa1\Documents\De \Text\Onderwijs\Portefeuille Ontwerpen\Cursus februari 2016\Begeleiding\Ryenne Wier ruwe data.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>

	Split File	<none>
	N of Rows in Working Data File	
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics are based on all cases with valid data for all variables in the model.
Syntax	GLM Vs_1a Vs_1b Vs_1c Vs_1d Vs_1e Vs_2 Vs_3 Vs_4a Vs_4b Vs_4c Vs_4d Vs_4e Ns_1a Ns_1b Ns_1c Ns_1d Ns_2 Ns_3 Ns_4a Ns_4b Ns_4c Ns_4d Ns_4e /WSFACTOR=tijd 2 Polynomial aspect 11 Polynomial /METHOD=SSTYPE(3) /EMMEANS=TABLES(tijd) /PRINT=DESCRIPTIVE /CRITERIA=ALPHA(.05) /WSDSIGN=tijd aspect tijd*aspect.	
Resources	Processor Time	00:00:00
	Elapsed Time	00:00:00

Within-Subjects Factors		
Measure: MEASURE_1		
		Dependent Variable
tijd	aspect	
1	1	Vs_1a
	2	Vs_1b
	3	Vs_1c
	4	Vs_1d
	5	Vs_2
	6	Vs_3
	7	Vs_4a
	8	Vs_4b
	9	Vs_4c
	10	Vs_4d
	11	Vs_4e

2	1	Ns_1a
	2	Ns_1b
	3	Ns_1c
	4	Ns_1d
	5	Ns_2
	6	Ns_3
	7	Ns_4a
	8	Ns_4b
	9	Ns_4c
	10	Ns_4d
	11	Ns_4e

Descriptiv Statistics	Mean	Std. Deviat	N
Vs_1b	,8	1,34	
Vs_1c	1,6	1,20	
Vs_1d	,6	1,26	
Vs_2	1,1	1,31	
Vs_3	1,3	1,39	
Vs_4a	3,3	1,49	
Vs_4b	1,8	,88	
Vs_4c	1,1	1,17	
Vs_4d	,8	1,11	
Vs_4e	1,3	1,20	
Ns_1a	2,8	1,40	
Ns_1b	2,7	1,64	
Ns_1c	3,3	1,17	
Ns_1d	2,4	1,61	
Ns_2	2,1	1,52	
Ns_3	2,6	1,37	
Ns_4a	2,4	,98	
Ns_4b	2,0	,70	
Ns_4c	2,7	1,34	
Ns_4d	2,8	1,38	
Ns_4e	2,7	1,50	

Multivariat						
--------------------	--	--	--	--	--	--

Tests ^a						
Effect	Value	F	Hypothesis	Error df	Sig.	
tijd	Pillai's Trace	,6	43,73	1,0	28,0	,0
	Wilks' Lambda	,3	43,73	1,0	28,0	,0
	Hotelling's Trace	1,5	43,73	1,0	28,0	,0
	Roy's Largest Root	1,5	43,73	1,0	28,0	,0
aspect	Pillai's Trace	,8	9,48	10,0	19,0	,0
	Wilks' Lambda	,1	9,48	10,0	19,0	,0
	Hotelling's Trace	4,9	9,48	10,0	19,0	,0
	Roy's Largest Root	4,9	9,48	10,0	19,0	,0
tijd * aspect	Pillai's Trace	,6	3,48	10,0	19,0	,0
	Wilks' Lambda	,3	3,48	10,0	19,0	,0
	Hotelling's Trace	1,8	3,48	10,0	19,0	,0
	Roy's Largest Root	1,8	3,48	10,0	19,0	,0

a. Design: Intercept
 Within Subjects Design: tijd + aspect + tijd * aspect

b. Exact statistic

Mauchly's Test of Sphericity						
Measure: MEASURE_1						
Within Subjects Effect	Mauchly's	Approx. Chi-Square	df	Sig.	Epsilon ^b	
					Greenhouse-Geisser	
tijd	1,0	,0			1,0	
aspect	,0	96,9		,0	,5	
tijd * aspect	,0	142,6		,0	,4	

Mauchly's Test of Sphericity ^a		
Measure: MEASURE_1		
Within Subjects Effect	Epsilon	
	Huynh-Feldt	Lower-bound

tijd	1,0	1,0
aspect	,7	,1
tijd * aspect	,4	,1

Tests the null hypothesis that the error covariance matrix of the orthonormalized transformed dependent variable is proportional to an identity matrix.^a

a. Design: Intercept

Within Subjects Design: tijd + aspect + tijd * aspect

b. May be used to adjust the degrees of freedom for the averaged tests of significance. Corrected tests are displayed in the Tests of Within-Subjects Effects table.

Tests of Within-Subjects Effects						
Measure: MEASURE_1						
Source	Type III Sum Squares	df	Mean Square	F		
tijd	Sphericity Assumed	263,4		263,4	43,7	
	Greenhouse-Geisser	263,4	1,0	263,4	43,7	
	Huynh-Feldt	263,4	1,0	263,4	43,7	
	Lower-bound	263,4	1,0	263,4	43,7	
	Upper-bound	263,4	1,0	263,4	43,7	
Error(tijd)	Sphericity Assumed	168,7		6,0		
	Greenhouse-Geisser	168,7	28,0	6,0		
	Huynh-Feldt	168,7	28,0	6,0		
	Lower-bound	168,7	28,0	6,0		
	Upper-bound	168,7	28,0	6,0		
aspect	Sphericity Assumed	91,2		9,1	12,4	
	Greenhouse-Geisser	91,2	5,5	16,5	12,4	
	Huynh-Feldt	91,2	7,0	12,9	12,4	
	Lower-bound	91,2	1,0	91,2	12,4	
	Upper-bound	91,2	1,0	91,2	12,4	
Error(aspect)	Sphericity Assumed	205,3	2	,7		
	Greenhouse-Geisser	205,3	154,6	1,3		
	Huynh-Feldt	205,3	196,9	1,0		
	Lower-bound	205,3	154,6	1,3		

	Lower-bound	205,3	28,0	7,3	
tijd * aspect	Sphericity Assumed	118,1		11,8	11,9
	Greenhouse-Geisser	118,1	4,1	28,3	11,9
	Huynh-Feldt	118,1	4,9	23,6	11,9
	Lower-bound	118,1	1,0	118,1	11,9
Error(tijd*aspect)	Sphericity Assumed	275,6	2	,9	
	Greenhouse-Geisser	275,6	116,8	2,3	
	Huynh-Feldt	275,6	139,8	1,9	
	Lower-bound	275,6	28,0	9,8	

Tests of Within-Subjects Effects		
Measure: MEASURE_1		
Source		Sig.
tijd	Sphericity Assumed	,0
	Greenhouse-Geisser	,0
	Huynh-Feldt	,0
	Lower-bound	,0
Error(tijd)	Sphericity Assumed	
	Greenhouse-Geisser	
	Huynh-Feldt	
	Lower-bound	
aspect	Sphericity Assumed	,0
	Greenhouse-Geisser	,0
	Huynh-Feldt	,0
	Lower-bound	,0
Error(aspect)	Sphericity Assumed	
	Greenhouse-Geisser	
	Huynh-Feldt	
	Lower-bound	
tijd * aspect	Sphericity Assumed	,0
	Greenhouse-Geisser	,0
	Huynh-Feldt	,0
	Lower-bound	,0
Error(tijd*aspect)	Sphericity Assumed	
	Greenhouse-Geisser	
	Huynh-Feldt	
	Lower-bound	

Tests of Within-Subjects Contrasts							
Measure: MEASURE							
Source	tijd	aspect	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
tijd	Linear		263,4		263,4	43,7	,0
Error(tijd)	Linear		168,7		6,0		
aspect		Linear	1,5		1,5	2,5	,1
		Quadratic	2,3		2,3	2,4	,1
		Cubic	,7		,7	1,0	,3
		Order 4	,1		,1	,2	,6
		Order 5	21,8		21,8	15,1	,0
		Order 6	,0		,0	,0	,9
		Order 7	37,6		37,6	46,5	,0
		Order 8	10,3		10,3	21,4	,0
		Order 9	2,9		2,9	4,5	,0
		Order 10	13,5		13,5	16,3	,0
		Error(aspect)		Linear	17,6		,6
Quadratic	26,9				,9		
Cubic	18,8				,6		
Order 4	14,5				,5		
Order 5	40,5				1,4		
Order 6	9,4				,3		
Order 7	22,6				,8		
Order 8	13,5				,4		
Order 9	17,8				,6		
Order 10	23,3				,8		
tijd * aspect	Linear			Linear	9,8		9,8
		Quadratic	33,9		33,9	33,6	,0
		Cubic	5,8		5,8	4,8	,0
		Order 4	13,1		13,1	19,0	,0
		Order 5	27,0		27,0	24,0	,0
		Order 6	,4		,4	,8	,3
		Order 7	7,4		7,4	10,2	,0
		Order 8	6,0		6,0	5,4	,0
		Order 9	,0		,0	,0	,8
		Order 10	14,3		14,3	9,9	,0
		Error(tijd*as)	Linear	Linear	28,9		1,0

ct)		Quadratic	28,2		1,0	
		Cubic	33,8		1,2	
		Order 4	19,2		,6	
		Order 5	31,4		1,1	
		Order 6	12,7		,4	
		Order 7	20,4		,7	
		Order 8	31,1		1,1	
		Order 9	29,1		1,0	
		Order 10	40,3		1,4	

Tests of Between-Subjects Effects					
Measure: MEASURE_1					
Transformed Variable: Average					
Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Intercept	2560,0		2560,0	181,2	,0
Error	395,4		14,1		

Estimated Marginal Means

tijd				
Measure: MEASURE_1				
			95% Confidence Interval	
tijd	Mean	Std. Error	Lower Bound	Upper Bound
1	1,3	,1	1,0	1,7
2	2,6	,1	2,2	3,0

```

/VARIABLES=SpreekangstKleineGroep SpreekangstDiscussie ScoreNonVerbaalVOOR
ScoreNonVerbaalNA
/PRINT=TWOTAIL NOSIG
/MISSING=PAIRWISE.

```

```

SORT CASES BY Meetmoment.
SPLIT FILE SEPARATE BY Meetmoment.
CORRELATIONS

```

```

/VARIABLES=SpreekangstKleineGroep SpreekangstDiscussie ScoreNonVerbaalVOOR
ScoreNonVerbaalNA
/PRINT=TWOTAIL NOSIG
/MISSING=PAIRWISE.

```

Correlations

Notes		
Output Created	16-APR-2016 12:44	
Comments		
Input	Data	C:\Users\grijl1\Documents\Documents\Onderwijs\Portefeuille Ontwerpen\Cursus februari 2016\Begeleiding\Ryanne Wieruwe data.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>
	Split File	Meetmoment
	N of Rows in Working Data File	
Missing Value Handling	Definition of Missing	User-defined missing values are treated as missing.
	Cases Used	Statistics for each pair of variables are based on all the cases with valid data for that pair.
Syntax	CORRELATIONS /VARIABLES=SpreekangstKleineGroep SpreekangstDiscussie ScoreNonVerbaalVOOR ScoreNonVerbaalNA /PRINT=TWOTAIL NOSIG /MISSING=PAIRWISE.	

Resources	Processor Time	00:00:00
	Elapsed Time	00:00:00

Meetmoment = 2,0

Correlations ^a					
	SpreekangstKLeineGroep	SpreekangstDiscussie	ScoreNonVerbaalVOOR		
SpreekangstKLeineGroep	Pearson Correlation		,64	-,2	
	Sig. (2-tailed)		,0	,2	
	N				
SpreekangstDiscussie	Pearson Correlation	,64		-,2	
	Sig. (2-tailed)	,0		,1	
	N				
ScoreNonVerbaalVOOR	Pearson Correlation	-,2	-,2		
	Sig. (2-tailed)	,2	,1		
	N				
ScoreNonVerbaalNA	Pearson Correlation	-,2	-,2	,4	
	Sig. (2-tailed)	,1	,1	,0	
	N				

Correlations ^a			
		ScoreNonVerbaalNA	
SpreekangstKLeineGroep	Pearson Correlation		-,2
	Sig. (2-tailed)		,1
	N		
SpreekangstDiscussie	Pearson Correlation		-,2
	Sig. (2-tailed)		,1
	N		
ScoreNonVerbaalVOOR	Pearson Correlation		,4
	Sig. (2-tailed)		,0
	N		
ScoreNonVerbaalNA	Pearson Correlation		
	Sig. (2-tailed)		

	N	
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).		
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).		
a. Meetmoment = 2,0		

```

SPLIT FILE OFF.
* Chart Builder.
GGRAPH
  /GRAPHDATASET NAME="graphdataset" VARIABLES=ScoreNonVerbaalVOOR
ScoreNonVerbaalNA Llnr
  MISSING=LISTWISE REPORTMISSING=NO
  /GRAPHSPEC SOURCE=INLINE.
BEGIN GPL
  SOURCE: s=userSource(id("graphdataset"))
  DATA: ScoreNonVerbaalVOOR=col(source(s), name("ScoreNonVerbaalVOOR"))
  DATA: ScoreNonVerbaalNA=col(source(s), name("ScoreNonVerbaalNA"))
  DATA: Llnr=col(source(s), name("Llnr"))
  GUIDE: axis(dim(1), label("ScoreNonVerbaalVOOR"))
  GUIDE: axis(dim(2), label("ScoreNonVerbaalNA"))
  ELEMENT: point(position(ScoreNonVerbaalVOOR*ScoreNonVerbaalNA), label(Llnr))
END GPL.

```

GGraph

Notes		
Output Created	16-APR-2016 12:46	
Comments		
Input	Data	C:\Users\grijlaa1\Documents\Onderwijs\Portefolio Ontwerpen\Cursus februari 2016\Begeleiding\Ryenne Wiener ruwe data.sav
	Active Dataset	DataSet1
	Filter	<none>
	Weight	<none>
	Split File	<none>
	N of Rows in Working Data File	
Syntax	GGRAPH /GRAPHDATASET NAME="graphdataset"	

	<pre> VARIABLES=ScoreNonVerbaalVOOR ScoreNonVerbaalNA LInr MISSING=LISTWISE REPORTMISSING=NO /GRAPHSPEC SOURCE=INLINE. BEGIN GPL SOURCE: s=userSource(id("graphdataset")) DATA: ScoreNonVerbaalVOOR=col(source(s), name("ScoreNonVerbaalVOOR")) DATA: ScoreNonVerbaalNA=col(source(s), name("ScoreNonVerbaalNA")) DATA: LInr=col(source(s), name("LInr")) GUIDE: axis(dim(1), label("ScoreNonVerbaalVOOR")) GUIDE: axis(dim(2), label("ScoreNonVerbaalNA")) ELEMENT: point(position(ScoreNonVerbaalVOOR*ScoreNonVerbaalNA), label(LInr)) END GPL. </pre>	
Resources	Processor Time	00:00:00
	Elapsed Time	00:00:00